

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Aurimo Savičo
II kurso, Baudžiamosios justicijos
magistro studijų programos studento

Magistro darbas

Neteisėtai gautų įrodymų leistinumai: teorija ir praktika

Vadovas: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė

Recenzentas: doc. dr. Remigijus Merkevičius

Vilnius

2016

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ĮRODYMŲ SAMPRATA IR GENEZĖ	6
1.1. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso teisėje	6
1.2. Įrodymų leistinumų raida Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.....	16
2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO TEORIJA IR JURISPRUDENCIJA.....	26
2.1. Įrodymų leistinumas, kaip įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 1 dalis)	26
2.2. Įrodymų leistinumas, kaip teisėtais būdais gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 4 dalis).....	37
2.2.1. Nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės	39
2.2.1.1. Duomenų gavimas pažeidžiant proceso principus	44
2.2.2. Duomenų gavimas panaudojant smurtą, grasinimus, kitokią neleistiną prievartą	46
2.2.3. Duomenų gavimo tvarkos pažeidimai, turintys ir neturintys įtakos gautų duomenų patikimui	48
2.2.4. Privačių asmenų surinktų duomenų teisėtumo reikalavimai	57
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	63
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69

IVADAS

Temos aktualumas. 2002 m. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) numatyta, kad šio kodekso paskirtis yra ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 straipsnio 1 dalis). Šis tikslas gali būti pasiektas tik tuomet, kai bus nuosekliai ir tiksliai nustatomos nusikalstamų įvykių faktinės aplinkybės. Siekiant kuo tiksliau atkurti nusikalstamus praeities įvykius, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos privalo surinkti kuo daugiau įrodymų (duomenų). Neabejotinai renkant įrodymus (duomenis) pasitaiko tam tikrų klaidų, kurios gali lemti įrodymų (duomenų) neleistinumą, jų negalimumą panaudoti baudžiamajame procese. Tokios klaidos gali sukliudyti tiksliai atkurti nusikalstamo įvykio faktines aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje bei taip pasiekti baudžiamojo proceso tikslų. Todėl visi baudžiamojo proceso veiksmai, taip pat ir bylos įrodymų rinkimas turi būti atliekami teisėtai bei griežtai laikantis tarptautinių ir nacionalinių teisės standartų.

Įrodymų rinkimo, tikrinimo, vertinimo procesai balansuoja ant teisėtumo ribos, todėl tyrimą atliekantys pareigūnai, teismai susiduria su problema, kad praktiniai – pažintiniai veiksmai įrodymų rinkimo procese ne visada atitinka teisėtumo reikalavimus. Todėl šių procesų išaiškinimui, pažinimui nuolat reikalingi teoriniai ir empiriniai tyrimai, atskleidžiantys gerąsias ir blogąsias praktikas bei galimus sprendinius. Be to, iki šiol nei teoriniai tyrimai, nei praktika nesufurmavo nuostatų, leidžiančių daryti vienareikšmes išvadas, ar bet koks teisės pažeidimas, padarytas renkant duomenis, reiškia šių duomenų negalimumą būti įrodymais baudžiamajame procese. Todėl darbo vienas iš tikslų yra išgryninti ir išskirti minėtus pagrindus.

Baigiamojo darbo objektas – įrodymų baudžiamajame procese leistinumą teisinis reglamentavimas bei teismų praktika.

Darbo tikslas - išanalizuoti įrodymų baudžiamajame procese leistinumą doktriną, teisinį reglamentavimą bei remiantis teismų praktika, išskirti neteisėtai gautų įrodymų naudojimo neleistinumą pagrindus.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti įrodymų sampratą baudžiamojo proceso teisėje.
2. Ištirti neteisėtai gautų duomenų (įrodymų) galimumą panaudoti baudžiamajame

procesė.

3. Išanalizuoti įrodymų leistinumą Lietuvos Respublikos bei Europos Žmogaus teisių teismo praktikoje.

4. Pateikti pasiūlymus dėl įrodymų leistinumą teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu buvo naudoti šie tyrimo metodai: lyginamasis istorinis, lingvistinis, analitinis, loginis, lyginamosios analizės.

Lyginamasis istorinis metodas naudotas lyginant skirtingu istoriniu laikotarpiu galiojusias įrodymų leistinumą sampratas. Lingvistinis metodas taikytas aiškinant BPK normas, reglamentuojančias įrodymų leistinumą, jų prasmę. Analitinis ir loginis metodai pasitarnavo darant išvadas, apibendrinimus bei formuojant rekomendacijas. Lyginamosios analizės metodas naudotas analizuojant teismų praktiką bei ją lyginant su mokslo doktrina.

Darbo originalumas. Darbo tema nėra labai populiari tarp Lietuvos baudžiamojo proceso mokslininkų. Įrodymų leistinumą klausimus Lietuvoje nagrinėjo G. Goda, kuris pateikė išsamesnį sąrašą, kuomet duomenys negali būti pripažįstami įrodymais. P. Kuconis ir M. Kazlauskas, kurie dar iki pasirodant galiojančiam BPK, kritikavo 1961 m. BPK baigtinį įrodymų šaltinių sąrašą bei teigiamai atsiliepė apie naują įrodymų leistinumą sampratą. R. Merkevičius, kuris išsamiai aptarė atvejus, kuomet duomenų negalima pripažinti įrodymais, kai juos gaunant yra pažeidžiamos įtariamąjo (kaltinamojo) procesinės teisės. Išsamų tyrimą 2012 m. atliko A. Juozapavičius – „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą Lietuvos baudžiamajame procese“, kuriame išsamiai išanalizavo visus įstatyme numatytus įrodymo leistinumui keliamus reikalavimus.

Pateikto magistro baigiamojo darbo originalumas grindžiamas nauju požiūriu į įrodymų leistinumą bei naujausios teismų praktikos analize, kas leidžia išskirti naujausias teismų praktikos ir galimo teisinio reglamentavimo tendencijas. Magistro baigiamojo darbo reikšmė pasireiškia išsamia įrodymų neleistinumą pagrindų analize, konkrečių neleistinumą kriterijų išskyrimu.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant darbą buvo panaudoti įvairūs informacijos šaltiniai. Pagrindiniai iš jų yra svarbiausi žmogaus teisės ir laisvės nustatantys dokumentai, tokie kaip Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Lietuvos Respublikos Konstitucija, taip pat svarbiausias Lietuvos baudžiamojo proceso teisės šaltinis - Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Be to, rašant baigiamąjį darbą buvo remtasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija ir Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo praktika, Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamojo proceso teisės doktrina.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas susideda iš įvado, dviejų dėstomųjų–tiriamųjų dalių, išvadų ir rekomendacijų, literatūros sąrašo bei santraukų lietuvių ir anglų kalbomis.

1. ĮRODYMŲ SAMPRATA IR GENEZĖ

Šioje darbo dalyje bus nagrinėjamos įrodymų bei įrodymų leistinumą sampratos. Bus pristatyta įrodymų raida bei įrodymų leistinumą sampratos vystymasis nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, tarpukario Lietuvoje (1918 - 1940 m.) bei Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje, laikotarpiais ir plačiau pristatant šiuolaikines jos interpretacijas.

1.1. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso teisėje

Teisės teorijoje įrodymų sąvoka priskiriama prie bendriausių, kertinių sąvokų¹. Nepriklausomai nuo proceso rūšies, įrodinėjimo tikslas – nustatyti tiesą kiekvienoje byloje, o tiesa padeda atkurti teisingumą. Todėl įrodymų bei įrodinėjimo sąvoka teisėje užima labai svarbią vietą.

Įrodymai ir įrodinėjimas buvo žinomi jau senovės teisės sistemose. Štai, viduramžiais vienas pagrindinių, o dažnai ir neginčijamų įrodymų buvo laikomas išmėginimas vandeniu ar ugnimi, taip vadinamasis „Dievo teismas“ arba ordalijos. Žmogus, išlaikęs šiuos išbandymus ir kankinimus, buvo laikomas teisu ir nekaltas. Pavyzdžiui vienas iš išbandymų, kuris minimas Gruzinių karaliaus Vachtango teisyne (1723 m.) buvo vandens ir ugnies ordalijos: kaltinamasis, kuris norėdavo įrodyti savo nekaltumą, iš katiliuko su verdančiu vandeniu turėjo ištraukti varinį kryžių. Po šio išbandymo kaltinamojo ranka buvo aprišama ir antspauduojama, o po trijų dienų ieškoma nudegimo žymių, kurios reikšdavo asmens kalte².

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo priimtina įrodymų samprata, pagal kurią įrodymais laikytas idealus ar materialus bylai svarbios informacijos atspindys aplinkoje.³

Senovės romėnų teisėje įrodymais laikyta viskas, kas padėdavo išaiškinti tiesą, o įrodinėjimo priemonėmis laikyta šalių ir liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai,

¹ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 35.

² ŠAPOKA, G. Ordalijos senovės teismo procese. Jusisprudencija, 1999, p.105-106.

³ MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Justitia, 2007, p. 19.

priesaika, vietos, daiktų ir kūnų apžiūra, eksperto išvada⁴.

Be abejonės, jog plėtojantis teisei, atitinkamai keitėsi ir įrodymų samprata.

Šiuolaikinėse teisinėse valstybėse įrodinėjimo tikslas yra tiesos nustatymas byloje⁵, tačiau greta poreikio nustatyti tiesą byloje atsirado daugelis kitų reikalavimų: teisėtumo, proceso operatyvumo, žmogaus teisių apsaugos ir kt. Todėl įrodymams yra keliami specifiniai reikalavimai.

„Nuo atsakymo į klausimą, kas yra įrodymas, labai priklauso, kaip teisės teorija ir praktika sprendžia įrodymų lestinumo, liečiamumo problemą, kokie procesiniai reikalavimai keliami renkant ir panaudojant skirtingų rūšių įrodymus“⁶.

Įrodymų samprata baudžiamojo proceso prasme pirmiausiai sietina su baudžiamojo proceso paskirtimi – priimtas materialiuoju požiūriu teisingas sprendimas – gali būti įgyvendinta tik teisingai nustačius faktines praeityje vykusią ir galimai nusikalstamų įvykių aplinkybes.

Kiekviena nusikalstama veika visada sukuria prielaidas pradėti ikiteisminį tyrimą, įrodinėti veiką. Be pradinio tyrimo, kaip tam tikro parengiamojo etapo, dažniausiai neįmanoma asmenų patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Galutiniams teisiniams sprendimams ikiteisminio etapo rezultatai turi lemiamą reikšmę, nes būtent nuo tyrimo greitumo, kokybiškumo, teisėtumo priklauso, kokiais įrodymais remsis teisminės institucijos ir apskritai proceso dalyviai⁷. Ikiteisminis tyrimas baudžiamojo proceso teisės doktrinoje suprantamas taip: „Ikiteisminis tyrimas – baudžiamojo proceso stadija, trunkanti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui“⁸.

Demokratinės teisinės valstybės pareiga užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių siūponuoja teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti ne tik nusikalstamas veikas ir baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir bylų nagrinėjimu susijusius, t.y. baudžiamojo proceso, santykius.

Ikiteisminis tyrimas baudžiamojo proceso kodekse yra suprantamas kaip

⁴ KOSAITE-ČYPIENĖ, E. Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui. Jurisprudencija: mokslo darbai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 109.

⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 173.

⁶ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų lestinumo problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). p. 35.

⁷ ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 8-9.

⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 286.

veikla, kurią reglamentuoja normos, susijusios su ikiteisminio tyrimo procesu⁹.

Pasak P. Ancelio, ikiteisminio tyrimo uždaviniai yra šie:

- 1) greitai ir išsamiai (patikimai) atskleisti nusikalstamas veikas;
- 2) demaskuoti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus;
- 3) sudaryti reikiamas sąlygas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme arba priimti kitokį teisėtą sprendimą¹⁰.

Vienaip ar kitaip reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi visuotinai pripažintų normų ir principų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumo prezumpciją, asmens teisę į gynybą, draudžiančių be pagrindo pažeisti kitas žmogaus teises ir laisves. Ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas kvalifikuotai, nešališkai ir išsamiai - turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme arba priimti kitokį teisėtą sprendimą. Atliekant ikiteisminį tyrimą priimami sprendimai turi būti aiškūs, pagrįsti teisiniais argumentais¹¹.

Pasak S. Kuklianskio, visi ikiteisminio tyrimo metu atliekami veiksmai turi neleisti bet kokia forma patraukti nekaltų asmenų baudžiamojon atsakomybėn ir garantuoti visų dalyvaujančių procese asmenų orumą, pagarbą jų privačiam gyvenimui, saugumą bei procesinių teisių įgyvendinimą¹².

Neabejotina, kad teismo bylos nagrinėjimo galimybės ir ribos priklauso nuo ikiteisminio tyrimo, nes būtent jį atliekant surenkami svarbiausi įrodymai, lemiantys tolesnius sprendimus byloje ir garantuojantys teisingą ir sąžiningą procesą. Teismo nagrinėjimo stadijoje procesiniai sprendimai priimami remiantis ikiteisminio tyrimo rezultatais ir atitinkamais duomenimis, nustatytais iki teismo. Apskritai teismą pasiekia palyginti nedidelė dalis bylų. Kita vertus, ikiteisminio etapo svarbą patvirtina ir tai, kad netgi pasiekusiose teisminį nagrinėjimą baudžiamosiose bylose išteisinamieji nuosprendžiai Lietuvoje tesiekia vos kelis procentus, ir tai rodo ikiteisminio etapo atrankos griežtumą. Lemiamą ikiteisminio etapo pobūdį patvirtina ir tai, kad visais laikais ir visur svarstomi baudžiamojo persekiojimo esminių pokyčių (reformų) klausimai bene

⁹ KUKLIANSKIS, S. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p.8.

¹⁰ ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 8.

¹¹ ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 10.

¹² KUKLIANSKIS, S. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p.8.

visuomet siejami su ikiteisminio tyrimo teisiniu reglamentavimu, atitinkamų pareigūnų įgaliojimais ir tarpusavio sąveika, tyrimo būdais, įrodymais ir įrodinėjimo procesu bei veiklos vadyba atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas¹³.

Pasak L. Belevičiaus, materialiu požiūriu teisingas nuosprendis gali būti priimtas tik teisingai nustatčius faktines tiriamų įvykių aplinkybes, todėl baudžiamojo proceso įstatymu yra įtvirtinti proceso veiksmai, skirti rinkti bylai reikšmingą informaciją, o būtent pažinti reikšmingas faktines aplinkybes. Dalis baudžiamojo proceso veiksmų, skirtų šiai svarbiai informacijai rinkti, gali būti vykdomi taikant proceso dalyvių atžvilgiu įstatyme įtvirtintą procesinę prievartą, tokiu būdu ribojant saugojamas asmenų teises bei laisves. Šie proceso veiksmai vertinami nevienareikšmiškai: iš vienos pusės, šiais tyrimo veiksmais norima gauti bylai reikšmingus duomenis, o iš kitos pusės, tai yra procesinės prievartos priemonės, kuriomis ribojamos asmenų teisės bei laisvės. Šio pobūdžio proceso veiksmais renkant duomenis, kitaip tariant, potencialius įrodymus, reikalinga užtikrinti ne tik įrodymams keliamų reikalavimų laikymąsi, bet ir nepažeisti reikalavimų, keliamų procesinių prievartos priemonių taikymo teisėtumui, proporcingumui¹⁴.

Kiekviena nusikalstama veika palieka materialiuosius ar nematerialiuosius pėdsakus, kurie padeda gauti informaciją apie reikšmingas nusikalstamai veikai įrodyti aplinkybes. Pats įrodinėjimo procesas yra šios pažintinės veiklos dalis, kitaip tariant praeities įvykių, reikšmingų bylai, pažinimas. Atsižvelgiant į baudžiamojo proceso specifiškumą, baudžiamajame procese yra keliami specifiniai reikalavimai, kaip antai draudimas versti duoti parodymus prieš save, draudimas rinkti parodymus provokuojant ir pan. Specialiai keliamų reikalavimų įrodinėjimo procesui paskirtis – žmogaus teisių apsauga¹⁵.

“Įrodinėjimo procedūros, įrodymams keliami reikalavimai, daugkartinės teisėtumo kontrolės skirtingose baudžiamojo proceso stadijose taisyklės yra sukurtos tam, kad užtikrintų duomenų apie nusikalstamos veikos įvykį ir jo aplinkos tikrumą”¹⁶. Pasak J. Rinkevičiaus¹⁷, baudžiamajame procese įrodinėjimas – tai procesinė baudžiamosios bylos pažinimo forma.

Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą,

¹³ ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2006, p. 10.

¹⁴ BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai. Kurapka V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011, p. 326.

¹⁵ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 77.

¹⁶ PANOMARIOVAS, A.; RAMANAUSKAS R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. Jurisprudencija, 2005, p.51.

¹⁷ RINKEVIČIUS, J. Procesiniai įrodymų baudžiamosiose bylose pagrindai. Vilnius, 1990, p. 4.

taikymo teismų praktikoje apžvalgoje (toliau – Įrodinėjimo apžvalga) įrodinėjimas yra laikomas “viena svarbiausių baudžiamojo proceso sudėtinių dalių ir viena pagrindinių baudžiamojo proceso subjektų veiklos krypčių. Ši veikla viena ar kita forma vykdoma visose baudžiamojo proceso stadijose. Atitinkamai ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) normos, reglamentuojančios įrodinėjimą, sudaro svarbiausią ir pagrindinę baudžiamojo proceso teisės dalį. Tinkamas šių normų taikymas užtikrina teisingumo vykdymą ir baudžiamojo proceso paskirtį”.¹⁸

Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso normomis, sprendimą dėl duomenų panaudojimo byloje priima teismas (BPK 20 str. 2 d.).

Tam, kad duomenys būtų pripažinti įrodymais, jie turi būti renkami, fiksuojami, tikrinami ir atitikti visus įrodymams keliamus reikalavimus¹⁹.

Literatūroje kartais įrodymų samprata yra tapatinama su duomenų sąvoka. Pavyzdžiui, baudžiamojo proceso vadovėlio²⁰ autoriai nagrinėdami įrodinėjimo savybes, vartoja abu terminus: įrodymai bei duomenys. L. Belevičius taip pat laiko, jog tiek duomenims, tiek įrodymams, jų vertinimo ir patikrinimo procesui keliami vienodi reikalavimai, o duomenys apibendrintai vadina įrodymais²¹.

Ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijose ikiteisminio tyrimo duomenys apibrėžiamos kaip „įstatymų ir BPK nustatyta tvarka surinkta ikiteisminio tyrimo medžiagoje esanti informacija, gauta atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, taikant procesines prievartos priemones ar išreikalaujant reikšmingus tyrimui daiktus ir dokumentus. Ikiteisminio tyrimo duomenys taip pat yra tyrimo veiksmų protokolų priedai (nuotraukos, negatyvai, garso, vaizdo įrašai, skaitmeninės informacijos laikmenos, kiti techninių priemonių panaudojimo atliekant tyrimo veiksmus rezultatai ar dokumentai); informacija apie liudytojų ir kitų proceso dalyvių asmens duomenis, liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų skaičių byloje, įtariamiesiems taikytas kardomąsias priemones, įrodinėjimo baudžiamojoje byloje apimtis ir turinį, surinktus įkalčius, atliktus ar atliekamus proceso veiksmus, proceso veiksmams nepatikrintus duomenis, tyrimo

¹⁸ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. 320.

¹⁹ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 77.

²⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011.

²¹ BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumą probleminiai aspektai. Iš Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui) Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2011, p. 325.

versijas, baudžiamosios bylos tyrimo taktinius planus ikiteisminio tyrimo perspektyvą²². Iš tiesų, įrodymų ir duomenų sąvokos yra giminingos, tačiau akivaizdu, kad ne visi baudžiamajame procese surinkti duomenys laikytini įrodymais.

Sistemiškai analizuojant BPK 20 str. 1,2, 3 ir 4 d., galima išskirti pagrindinius įrodymams baudžiamajame procese keliamus reikalavimus bei apibrėžti įrodymų sampratą.

BPK 20 str. 1 d. - „Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“. BPK 20 str. 2 d. - „Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla“. BPK 20 str. 3 d. - „Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmę bylai išspęsti teisingai.“ BPK 20 str. 4 d. - „Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame kodekse numatytais proceso veiksmais“²³.

Pasak L. Belevičiaus, įrodymų rinkimo veiksnių su prievartos elementais atlikimo metu gauti duomenys gali būti nepripažinti įrodymais ne tik dėl pačių įrodomąją reikšmę turinčių duomenų turinio, formos ar kitų trūkumų, bet ir todėl, kad renkant šiuos duomenis buvo pažeistos įstatyme įtvirtintos procesinės prievartos taikymo taisyklės, t. y. buvo nepagrįstai suvaržytos įstatymo saugomos asmenų teisės bei teisėti interesai. Įrodymų rinkimo veiksmai su prievartos elementais yra dvilyčiai proceso veiksmai, turintys tiek „įrodymų rinkimo veiksnių“, tiek „procesinių prievartos priemonių“ savybių, todėl siekiant užtikrinti šiais veiksmais gautų duomenų panaudojimo įrodinėjimo procese leistinumą turi būti laikomasi ne tik „paprastiems“ įrodymų rinkimo veiksniams keliamų reikalavimų, bet ir reikalavimų, keliamų procesinėms prievartos priemonėms²⁴.

Iš BPK 20 straipsnio analizės galime išskirti, kad duomenys gali būti pripažinti įrodymais, kai jie atitinka šiuos reikalavimus:

1. Leistinumumas (BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalys).
2. Sąsajumas arba liečiamumas (BPK 20 straipsnio 3 dalis).
3. Patikrinamumas arba tikrumas (BPK 20 straipsnio 4 dalis)²⁵

Kiti autoriai prie šio sąrašo prideda ir pakankamumo reikalavimą

²² Ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011-02-10 įsakymu Nr. I-48 [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-10-31]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D62D3C067A34>>.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

²⁴ BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumumo probleminiai aspektai. Kurapka V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011, p. 329.

²⁵ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 77.

(pavyzdžiui, L. Belevičius)²⁶. Tuo tarpu Baudžiamojo proceso vadovėlio autoriai mano, kad pakankamumas kaip toks nėra būtinas reikalavimas įrodymams, tačiau jis vertinamas kaip įrodymų viseto savybė. Yra nuomonė, kad patikrinamumas taip pat negali būti laikomas atskiru reikalavimu, bet daugiau kaip leistinumą dalis²⁷. Autoriaus nuomone prie šio sąrašo, be aukščiau išvardintų reikalavimų, taip pat turėtų būti pridėtas patikimumo reikalavimas, kadangi pastarasis yra svarbus ne tik vertinant duomenų patikimumą (nepatikimi duomenys negali būti pripažįstami įrodymais²⁸), tačiau ir sprendžiant klausimą ar įrodymai yra patikimi, o nustačius, jog jie nėra patikimi – teismas jais negalės grįžti savo nuosprendžio²⁹, t. y. įrodymai bus neleistini.

Tačiau, nepriklausomai nuo to, kaip vadinami ar skirstomi šie reikalavimai, jei įrodymas neatitinka bent vieno iš jų, tokie duomenys negali būti laikomi įrodymais, kaip jie yra suprantami baudžiamojo proceso teisine prasme bei atitinkamai jais negalima remtis priimant sprendimą byloje.

Pilnam sampratos specifikos išryškinimui būtina palyginti ir privatinės teisės šakoje formuluojamus reikalavimus įrodymams. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 177 straipsnio 1 dalis įrodymais civilinėje byloje įvardina bet kokius faktinius duomenis, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra³⁰. CPK 177 straipsnio 2 dalis numato, jog faktiniai duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais, ekspertų išvadomis, nuotraukomis, vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų, ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Taigi, nors CPK 177 straipsnio 1 dalis numato, kad įrodymai gali būti „bet kokie“ faktiniai duomenys, tačiau CPK 177 straipsnio 2 dalis pateikia sąrašą, kokiomis priemonėmis faktiniai duomenys gali būti įrodinėjami, o žodžiai „ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis“, nurodo, kad pateiktas sąrašas nėra baigtinis. Remiantis tokia CPK pateikiama definicija, darytina išvada, kad įrodymais gali būti bet kokie materialaus pasaulio daiktai, galintys patvirtinti arba paneigti teismą dominančius

²⁶ BELEVIČIUS L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumą probleminiai aspektai. Kurapka V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011, p. 329.

²⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 165.

²⁸ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 75.

²⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 181.

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės Žinios, 2002, Nr. 36-1340.

faktus³¹, svarbiausia, jog jie būtų gauti nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų, viešosios tvarkos ir geros moralės principų³². Taigi CPK 177 straipsnis numato įrodymų leistinumą reikalavimus.

CPK 180 straipsnis numato, kad teismas priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina arba paneigia turinčias reikšmės bylai aplinkybes. Akivaizdu, jog šis straipsnis įkūniją įrodymų sąsąjumo (leistinumą) kriterijų.

Inter alia CPK 185 straipsnyje nurodyta, kad teismas įvertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais.

Taigi, kaip ir baudžiamojo proceso, taip ir civilinio proceso teisės doktrinoje įrodymai turi būti gauti leistinomis įrodinėjimo priemonėmis, laikantis įrodymų rinkimo ir pateikimo tvarkos (LR CPK 177 straipsnis) ir turėti ryšį su byla – atitikti sąsąjumo (leistinumą) kriterijų (CPK 180 straipsnis), visą tai, teismas įvertina pagal CPK 185 straipsnio reikalavimus.

Akivaizdu, kad baudžiamajame procese teismas sprendžia, kurie iš duomenų atitinka leistinumą reikalavimus ir tik tuomet tokius duomenis pripažįsta įrodymais, tačiau CPK nenumato, jog įrodymų „statusą“ suteikia teismas, t. y. visi duomenys, kurie yra pateikti byloje, jau savaime yra įrodymais, o ar teismas jais vadovausis, sprendžiama bylos nagrinėjimo metu. Pažymėtina ir tai, jog CPK tiesiogiai nenumato, jog duomenys turi būti gauti teisėtais būdais, kaip tas numatyta BPK 20 straipsnio 4 dalyje, tačiau tokią nuostatą, kaip jau minėta, suformavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), nurodydamas, kad įrodymai gali būti gauti nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų, viešosios tvarkos ir geros moralės principų. Kadangi civilinė teisė priskirtina prie privatinės teisės šakų, tai akivaizdu, kad įrodymai gali būti gauti tokiais būdais, kurių nedraudžia įstatymas, t. y. vadovaujantis principu - „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“³³ (plačiau apie šį principą kituose darbo dalyse), baudžiamajame procese, renkant duomenis (įrodymus), vadovaujamas ne tik minėtu principu, tačiau ir principu – „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“, tuo atveju, jei duomenis (įrodymus) surenka valstybės institucijos ar pareigūnai³⁴ (apie tai plačiau kituose darbo dalyse). Nepaisant šių

³¹ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 606.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-09-27 nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-402/2012.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. 328.

³⁴ Ibid., p. 329.

nedidelių skirtumų, galime daryti išvadas, jog baudžiamajame procese ir civiliniame procese, įrodymams keliami vienodi reikalavimai.

Minėti reikalavimai yra susiję su reikalavimais tiek įrodymų formai, tiek turiniui, nes tik jų visumą nulemia pilnavertį duomenų statusą procese. LAT senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarime pažymėjo, kad „BPK 20 straipsnio analizė leidžia padaryti išvadą, kad šiame straipsnyje vartojama sąvoka „duomenys“ apima tiek duomenų šaltinius, tiek tuose šaltiniuose esančią informaciją“³⁵. Taigi, atskirai nei turinys, nei forma negali būti laikomi įrodymais. Pavyzdžiui, anoniminis pranešimas (duomenys be formos) arba prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką neatskleidžiant detalių (forma be turinio) nelaikytini įrodymais baudžiamojo proceso prasme.

Pavyzdžiui: LAT 2013-06-04 priimdamas sprendimą byloje Nr. 2K-291/2013 vertino, ar išsiųstos SMS žinutės laikytinos įrodymais byloje. Remiantis bylos duomenimis, kaltinamasis A. P. buvo nuteistas už tai, kad, „siekdamas paveikti nepilnametį nukentėjusįjį L. I., 2011 m. balandžio 28 d., nuo 19.11 iki 19.41 val., iš mobiliojo ryšio telefono, kurio abonento Nr. (-), parašė ir išsiuntė nukentėjusiajam L. I. į jo mobiliojo ryšio telefoną Nr. (-) penkias grasinamojo turinio SMS žinutes, reikalaujamas atsiimti iš policijos pareiškimą dėl jo sužalojimo, – taip siekė, kad nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu duotų melagingus parodymus“. Iš viso buvo išsiųsta 5 žinutės, kurių turinys buvo toks: 1) „jei neatsiimsi pareiškimo iki rytojaus vaidas ant taves rytoj apsirasis uz reketa skambinejai jam ir prasei pinigų išklotine paimta“; 2) „Tavo motina parašius“; 3) „Is taves vaidas ka nors paeme ar as?“; 4) „Tai nx motina parase?“; 5) „Krc“....“. Šioje byloje LAT išsakė nuomonę, kad „A. P. pirmoje žinutėje kreipiasi į nukentėjusįjį ir prašo atsiimti pareiškimą, nes priešingu atveju atsiras pareiškimas prieš jį patį. Kitų keturių žinučių turinys nėra informatyvus BK 233 straipsnio požymių prasme ir negali būti vertinamas kaip įrodymas, patvirtinantis BK 233 straipsnyje numatyto nusikaltimo padarymą“³⁶.

Kalbant apie sąsajumo reikalavimą, pažymėtina, kad įrodymais laikytini tik tokie duomenys, „kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“³⁷. Teisiniu reglamentavimu nėra nustatytas konkretus sąrašas įrodinėtų aplinkybių, kiekviena byla yra savotiška, unikali, tačiau turi būti surinkta pakankamai įrodymų tam, kad būtų išspręstas kaltės ir baudžiamosios atsakomybės klausimai. Kitaip tariant, įrodymų sąsajumas – tai įrodymų turinio ir įrodinėjimo dalyko

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 patvirtinta „Teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga“.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 06 04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2013.

³⁷ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 80.

(reikšmingų bylai aplinkybių) ryšys.

Įrodymai atitinka sąsajumo kriterijų, jeigu:

- “1) Įrodymai yra susiję su nusikalstamos veikos sudėties elementais, tiek subjektyviaisiais, tiek objektyviaisiais;
- 2) Įrodymai yra susiję su lengvinančiomis ar sunkinančiomis atsakomybę aplinkybėmis; viktimologiniais duomenimis;
- 3) Įrodymai yra susiję su padarytos žalos dydžiu ir pobūdžiu;
- 4) Įrodymai, pagrindžiantys atitinkamos procesinės prievartos priemonės taikymo tikslumą; bausmę ar poveikio priemonę ar atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės”³⁸.

Teismų praktikoje yra laikoma nuomonės, kad teismas gali remtis duomenimis, kaip įrodymais, jei yra nurodyta bent viena reikšminga aplinkybė. Pavyzdžiui, įvykio vieta: “Teismas, teisiamajame posėdyje apklausęs nukentėjusiuosius, kasatorių bei asmenis D. B. , V. B. ir S. G. , kurie buvo nurodyti sąraše, pateiktame prie kaltinamojo akto, siekdamas detaliau išsiaiškinti nukentėjusiųjų sužalojimo aplinkybes, papildomai apklausė L. T. , B. T. ir A. G. kaip asmenis, tiesiogiai bendravusius su nukentėjusiais, jiems iš karto išėjus iš policijos komisariato. Pagal šių asmenų parodymus teismas galėjo nustatyti labai svarbią bylos faktinę aplinkybę, kad nukentėjusieji buvo sužaloti būtent policijos komisariate, o ne kur nors kitur, taigi buvo gauti duomenys, patvirtinantys aplinkybę, turinčią reikšmės bylai teisingai išspręsti (BPK 20 straipsnio 3 dalis). Dėl to kasatoriaus teiginys, kad pirmosios instancijos teismas, konstatuodamas jo tarnybinių įgaliojimų viršijimą, panaudojant fizinę smurtą prieš R. M. ir V. J. , negalėjo remtis su byla nesusijusiais L. T. , B. T. ir A. G. parodymais, nepagrįstas”³⁹.

Vertinant, ar duomenys laikytini įrodymais, rekomenduojama atsižvelgti ne tik į duomenų sąsajas su įrodinėjimo dalyku, bet ir įvertinti duomenų “vertingumą” bylos atžvilgiu. Tai yra svarbu, nes proceso eigoje dalyviai gali ginčyti duomenis, remdamiesi tuo, kad įrodinėtini duomenys nėra susiję su bylos aplinkybėmis⁴⁰.

Laikoma, kad įrodymai yra susiję su byla, jeigu juos galima panaudoti bent vienam iš šių tikslų:

- “1) nustatyti byloje įrodinėtinas aplinkybes;
- 2) nustatyti tarpinius faktus;
- 3) surasti kitus įrodymus;

³⁸ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamoji proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 81.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-10-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-614/2004.

⁴⁰ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamoji proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 81.

4) patikrinti kitų įrodymų tikrumą ir išsamumą;

5) patvirtinti ar paneigti tiriamas versijas⁴¹.

„Įrodymų teorijoje“ pateikta tokia leistinumų sąvoka: „leistinumas yra įrodymų tinkamumas duomenų gavimo šaltinių, metodų ir priemonių teisėtumo požiūriu“⁴². Įrodymų leistinumų kriterijus išsamiau bus analizuojamas kituose darbo skyriuose.

Išanalizavus pateiktus duomenis bei apibendrinant pateiktą informaciją, darytinos tokios išvados:

Baudžiamojo proceso metu atliekami veiksmai turi neleisti bet kokia forma patraukti asmenų baudžiamajon atsakomybėn ir garantuoti visų dalyvaujančių procese asmenų orumą, pagarbą jų privačiam gyvenimui, saugumą bei procesinių teisių įgyvendinimą. Įrodinėjimas yra laikomas viena svarbiausių baudžiamojo proceso sudėtinių dalių ir viena pagrindinių baudžiamojo proceso subjektų veiklos kryptį, tačiau už duomenų (įrodymų) rinkimą svarbiau yra paisyti žmogaus teisių ir jų neriboti labiau, negu to reikia, baudžiamojo proceso tikslams pasiekti. Nors duomenys įrodymų „statusą“ įgyja tik tuomet, kai teismas juos pripažįsta įrodymais, tačiau didžioji dalis duomenų (įrodymų) yra surenkama ikiteisminio tyrimo stadijoje. Tam, kad duomenys būtų pripažinti įrodymais, jie turi būti renkami, fiksuojami, tikrinami ir atitikti visus įrodymams keliamus reikalavimus. Pagrindiniai įrodymų leistinumui keliami reikalavimai yra šie: leistinumas, sąsajumas (liečiamumas), patikrinamumas, pakankamumas, patikimumas. Iš esmės civilinio proceso teisės ir baudžiamojo proceso teisės įrodymų sampratos yra analogiškos, nepaisant neesminių skirtumų. Įrodymo sąvoka apima tiek turinio, tiek formos visumą, atskirai nei turinys, nei forma negali būti laikomi įrodymais.

1.2. Įrodymų leistinumų raida Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje

Feodalinės Vakarų Europos ir Lietuvos rašytiniuose teisės šaltiniuose buvo įtvirtinta įrodymų samprata, pagal kurią įrodymai sutapatinami su jų šaltiniais, akcentuojama, jog šaltiniai formaliai atitinka įstatymo reikalavimus⁴³.

Kalbant apie įrodymų leistinumų teorijų raidą, pažymėtina, kad Lietuvos

⁴¹ AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 82.

⁴² Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973, p. 229.

⁴³ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumų problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 36.

Didžiojoje Kunigaikštystėje viduramžių laikais vyravo formaliųjų įrodymų teorija, kurios pagrindinis postulatą yra įrodymų hierarchija, o būtent - įstatymų leidėjo nustatyta skirtingų rūšių įrodymų hierarchija, arba teisinė reikšmė. Panašiai įrodymai buvo suprantami ir to laiko Vakarų Europos valstybėse. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo žinomi du įrodymų būdai: racionalūs įrodymai (teismojo prisipažinimas, liudytojų parodymai, daiktiniai ir rašytiniai įrodymai) ir idealūs įrodymai (teismo dvikova, ordalijos, ritualinė bylininko priesaika)⁴⁴. Anot J. Machovenko, reikšmingiausiu įrodymu buvo laikytas teismojo prisipažinimas, kuriam išgauti kartais buvo naudojami kankinimai⁴⁵. Formalioji įrodymų teorija iš esmės riboja ir varžė įrodymų vertinimą. Todėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, teismas (teisėjas) vertindamas jam pateiktus įrodymus, nebuvo laisvas. Priešingai yra dabartinėje sampratoje, kadangi BPK 20 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad „Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“, kas reiškia, kad teismas įrodymus vertina pagal laisvo įrodymų vertinimo principą - teismas išvadas daro nesivadovaudamas kokiais nors iš anksto nustatytais reikalavimais dėl įrodymų kiekio ar įrodymų rūšių⁴⁶.

Pasak J. Machovenko, įrodymų sąsajumo (liečiamumo) principo pasaulietiniuose teismuose daugmaž laikytasi, tačiau vargu ar tą patį galima būtų pasakyti apie įrodymų leistinumą principą, kaip šis suprantamas dabar⁴⁷. Teismas vertino įrodymus, bet netikrino, kaip jie buvo surinkti. Įrodymų leistinumą buvo siejamas labiau su tinkamu jų fiksavimu. Kur kas dažniau pakakdavo papasakoti ir parodyti smurto žymes kaimynams, kad šie paliudytų teisme⁴⁸.

Nors Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais įrodymų leistinumą sąvoka (kaip tokia) galbūt ir nebuvo žinoma, autoriaus nuomone, tam tikri įrodymų leistinumą reikalavimai šaltinių (formos) atžvilgiu įrodymams buvo keliami. Pavyzdžiui, feodalinės Lietuvos teisės šaltinyje nurodoma: „Šlėkta, kaltinamas vagyste pirmą kartą, prisiekdavo, kad nekaltas, kaltinamas antrą kartą – turėjo prisiekti su liudytoju, apkaltintas trečią kartą – turėjo prisiekti su dviem liudytojais. Tik apkaltintas ketvirtą kartą, jeigu neturėdavo liudytojų, buvo baudžiamas kaip vagis. Jei šlėktą kaltindavo paprastas žmogus, tai turėdavo prisiekti su 6 liudytojais, tarp kurių turėjo būti 2 šlėktos.

⁴⁴ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p.12.

⁴⁵ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. Teisė, 2005, t. 55, p. 68.

⁴⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 181.

⁴⁷ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. Teisė, 2005, t. 55, p. 62.

⁴⁸ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. Teisė, 2005, t. 55, p. 62-63.

/.../ Įtariamą vagyste asmenį, jeigu buvo du ar trys liudytojai, kurie teigė, kad jis galėjo pavogti, kankino, kad prisipažintų⁴⁹. Iš šio XVI a. šaltinio akivaizdu, kad tuometinėje įrodymų leistinumui sampratoje, buvo keliami reikalavimai įrodymams formos (šaltinio) atžvilgiu (akcentuojama tik į priesaiką ir liudytojų skaičių – kiek reikėjo liudytojų, kad faktas būtų įrodytas), nesigilinant į įrodymų turinį (nesigilinant į faktinių aplinkybių patikimumą). Todėl sutiktina su J. Machovenko nuomone, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais nebuvo laikomasi įrodymų leistinumui principo taip, kaip jis suprantamas dabartinėje įrodymų leistinumui sampratoje (tai logiška ir suprantama, kad taip būti ir negalėjo), tačiau negalime teigti, jog Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais įrodymų leistinumui principo buvo apskritai nesilaikoma.

Vėlesniais laikotarpiais (po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos) požiūrį į įrodymų leistinumą Lietuvoje pakeitė, jau minėtas, laisvo įrodymų vertinimo principas arba laisvo įsitikinimo sistema. Šis principas - didelio pasitikėjimo teisėjais išraiška, kuris vėliau tapo vienu svarbiausių įrodymų teisės principu⁵⁰. Šio principo esmė – apie faktinių aplinkybių nustatymą ar nenustatymą teismas sprendžia remiantis savo vidiniais įsitikinimais, o ne vadovaudamasis formaliomis įrodymų taisyklėmis⁵¹. Kartu buvo pradėta skirti daugiau dėmesio įrodymų rinkimo taisyklių įtvirtinimui įstatymuose, kuriomis buvo siekiama užkirsti kelią valstybinės valdžios piktnaudžiavimui, įtvirtinti tam tikrų teisinių vertybių (teisių, laisvių, teisėtų interesų) apsaugą, užtikrinti įrodymų kokybę (patikimumą, tikrumą)⁵².

Tokia įrodymų leistinumui teorija buvo įtvirtinta ir Rusijos 1864 m. baudžiamosios teisenos statute, kurio nuostatos (Baudžiamojo proceso įstatymas) Nepriklausomoje Lietuvoje veikė iki 1940 m⁵³.

Kaip teigia A. Cininas, „iki nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos įrodymų teorija ir praktika buvo veikiamą Rusijos, vėliau TSRS teisinės minties ir praktikos“⁵⁴.

Pavyzdžiui, remiantis 1933 m. Baudžiamojo proceso įstatymo (toliau – BPI) 119 straipsniu, „išklauses šalis ir apsvarstęs visus esančius byloje įrodymus, Taikos Teisėjas sprendžia kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo klausimą savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis bylą sprendžiant paaiškėjusiomis aplinkybėmis“, o „pagal BPI 766

⁴⁹ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumui problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 36.

⁵⁰ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 13.

⁵¹ Ibid., p. 13.

⁵² Ibid., p. 13.

⁵³ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė, 1992, t. 26, p. 193.

⁵⁴ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumui problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 34.

straipsnį teisėjai turi spręsti apie teisiomojo kaltumą ar nekaltumą remiantis savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis „išžiūrėtomis“ bylos aplinkybėmis“⁵⁵.

BPI nebuvo įtvirtinta jokia įrodymų sąvoka nei bendro pobūdžio reikalavimai, keliami įrodymams.

Pasak M. Kavolio (1933) „įrodymai yra: a) daviniai, kuriais prieinama išvadų apie nežinomus dalykus; šia prasme įrodymai yra įrodymų medžiaga (factum probans); b) protinis procesas, kuriuo ieškomoji aplinkybė (factum probandum) statoma sąryšy su žinomąja aplinkybe ir rodoma (demonstratio, probatio)“⁵⁶.

Tarpukario Lietuvos teisėje tiesiogiai įrodymų leistinumą sąvoka nebuvo įtvirtinta, tačiau BPI nuostatos rodo, kad įrodymams buvo taikoma nemažai apribojimų: a) BPI 405, 406 straipsniai: „Tardytojas nei pažadais, nei apgaule, nei grasinimais arba panašiomis priemonėmis neturi versti kaltinamąjį, kad prisipažintų, ir jei kaltinamasis atsisako atsakyti į duotus jam klausimus, tad Tardytojas, pažymėjęs tatau protokole, ieško kitų teisėtų priemonių tiesai surasti“.

b) BPI 93 straipsnis: liudytojais negali būti „1) bepročiai ir pamišėliai; 2) dvasininkai – kiek liečia tai, kas jiems prisipažinta per išpažintį, ir 3) kaltinamųjų įgaliotiniai ar gynėjai – kiek liečia tai, kas jiems prisipažinta jų įgaliotojų“⁵⁷.

Tačiau teismų praktikos analizė rodo, kad neteisėtais būdais gauti įrodymai turėjo įrodymų galią: „Teismo tardytojas BPK 371 str. gali prijungti prie bylos įrodomaisiais daiktais visa tą, kas gali padėti nusikalstamąjį darbą ir patį kaltinimą susekti nežiūrint į tai, ar šis daiktas buvo įgytas nusikalstamuoju darbu, ar jis buvo suklastotas, ar ne“ (Vyriausiojo Tribunolo praktika)⁵⁸. Šiuo laikotarpiu sprendimą, ar įrodymai yra leistini, dažniausiai priiminėjo kasacinis teismas: „Jei teismas savo sprendimą paremia parodymais asmens, kuris turėjo teisę atsisakyti liudyti, pvz., kaltinamojo dukters, tad tą sprendimą reikia pripažinti neteisėtą“⁵⁹.

Tuometis BPI numatė tam tikrus draudimus įrodymus naudoti baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, draudimas teismo nuosprendį grįsti tais įrodymais, kurie teismo nebuvo tirti (betarpiškumo principo pažeidimas)⁶⁰. Taip pat BPI numatė, kad liudytojas turi teisę neatsakyti į klausimus, kaltinančius jį patį bet kuriuo nusikaltimu

⁵⁵ KAVOLIS, M. Baudžiamąjo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamąjo proceso teisę. Kaunas, 1933.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 16-17.

(BPI 722 straipsnis) ir apskritai atsisakyti liudyti prieš giminaitį (BPI 94, 705 straipsniai). Teismų praktikoje buvo formuojama nuostata, kad jei liudytojas, davęs parodymus rengiamajame tardyme, teisme atsisako liudyti, remdamasis BPI 705 straipsniu, jo pirmieji parodymai negalėjo būti perskaitomi teisme, o neperskaičius jų teisme proceso šalys negalėjo jais remtis⁶¹. Taigi, tie įrodymai, kurie teisme nebuvo tiriami bei tie klausimai, į kuriuos liudytojas galėjo neatsakyti, bet atsakė tardyme, tačiau teisme į juos atsisakė atsakyti - negalėjo būti naudojami kaip įrodymai teisme. Matyti, kad šiuo atžvilgiu BPI turėjo nemažai bendro su dabar galiojančiu BPK, kurio 301 straipsnio 1 dalis numato, kad teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiame posėdyje, o BPK 82 straipsnio 2 dalis numato draudimą liudyti prieš šeimos narį, artimą giminaitį. *Inter alia* jau tuomečiame BPI 722 straipsnyje buvo galima įžvelgti tam tikras, dabartiniame BPK 82 straipsnio 3 dalyje, numatytas specialiojo liudytojo užuomazgas.

Tarpukario Lietuvos teismų praktikoje buvo formuluojamos įvairios įrodinėjimo taisyklės. Pavyzdžiui, teismas negalėjo paremti savo sprendimo liudytojų parodymais tik duotais policijai kvočiant⁶². Iš esmės panaši įstatyminė nuostata yra įtvirtinta ir BPK, kuomet apklausa įrodomąją galią įgyja tuomet, kai jina atlikta teisėjo ar teismo laikantis rungimosi principo, o prokuroro ar ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno atliktos apklausos rezultatai įrodomosios reikšmės neturi, jomis negalima vadovautis teismų sprendimuose⁶³ (BPK 184 straipsnio 1 dalies 2 punktas).

Pažymėtina, kad jau tuometinė įrodymų samprata buvo akcentuojama ne tik į formą (šaltinį), tačiau ir į turinį - „teismas negalėjo paremti savo sprendimo įtariamų asmenų kvotos metu neva prisipažinimu, jei jie neparemti kitais duomenimis“⁶⁴

Apibendrinant, tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje dar nebuvo suformuotų aiškių įrodymų leistinumą kriterijų, tačiau buvo įtvirtinti esminiai reikalavimai, tokie kaip draudimas liudyti prieš giminaičius, draudimas naudoti duomenis kaip įrodymus, jei jie nebuvo nagrinėti teisme ir kt., kurie tapo pagrindu vėlesnei įrodymų teorijos raidai. Šio laikotarpio trūkumas – teisėtumo renkant įrodymus nebuvimas (nusikalstamu būdu gauti duomenys buvo pripažįstami įrodymais). Daugelis įrodymų leistinumą klausimų buvo sprendžiami teismų praktikos pagalba.

⁶¹ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 17.

⁶² Ibid., p. 16-17.

⁶³ KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. Justitia, 1998. Nr. 5., p. 9.; Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-05-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-489/2016.

⁶⁴ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 18.

Vertinant LTSR Baudžiamojo proceso kodeksą⁶⁵ (toliau – 1961 m. BPK), jo 74 straipsnio 1 dalyje buvo pateikta tokia įrodymų sąvoka:

„Įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organas, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą arba nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti“.

Toks įrodymų apibrėžimas be pakeitimų galiojo iki 2002 m., t.y. naujojo baudžiamojo proceso kodekso galiojimo. Pasak M. Kazlausko ir P. Kuconio „tokia įrodymų samprata buvo susijusi su ištisa sistema tarybinio baudžiamojo proceso įstatymo normų ir su įrodymų teorijos doktrina“⁶⁶.

1961 m. redakcijos BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kokiais duomenimis gali būti įrodinėjamos bylos faktinės aplinkybės - „Šie duomenys nustatomi: liudytojų parodymais, nukentėjusiojo parodymais, įtariamojo parodymais, kaltinamojo parodymais, patikrinimo aktais, telefoninių pokalbių klausymo protokolais ir garso įrašais, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolais ir fotografijomis, kino juostomis, vaizdo ir garso įrašais, specialisto išvada, revizijos aktu, ekspertizės aktu, daiktiniais įrodymais, tardymo bei teismo veiksmų protokolais ir kitokiais dokumentais“⁶⁷. Tokia definicija buvo visų sovietinių respublikų baudžiamojo proceso kodeksuose.⁶⁸

Toks įstatymų leidėjo pateiktas įrodymų apibrėžimas vienoje normoje sujungė faktinius duomenis (74 straipsnio 1 dali) ir jų šaltinius (74 straipsnio 2 dalis) kaip neatskiriamas struktūrines įrodymų sąvokos dalis. Atskirai paimti nei faktiniai duomenys, nei jų šaltiniai negali būti laikomi įrodymais⁶⁹. O įrodymų leistinumumas – būtina įrodymo savybė, apibūdinanti jo procesinę formą⁷⁰.

1961 m. BPK 74 straipsnio 2 dalis numatydamą įrodymų šaltinių sąrašą, savyje įkūnijo įrodymų leistinumumo reikalavimą formos atžvilgiu, kadangi šaltiniais, kurie nenumatyti 74 straipsnio 2 dalyje, nustatytos bylos faktinės aplinkybės negalėjo būti laikomos įrodytos ir vienareikšmiškai negalėjo būti naudojamos baudžiamojoje byloje įrodinėtinioms aplinkybėms nustatyti ir nesvarbu kokios jos svarbios galėjo būti. A.

⁶⁵ LTSR baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18 – 148.

⁶⁶ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. Justitia, 1998. Nr. 5., p. 7.

⁶⁷ LTSR baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18 – 148.

⁶⁸ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė, 1992, t. 26, p. 193.

⁶⁹ RINKEVIČIUS, J., et al. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Septintas skirsnis. 74 straipsnis. Vilnius: Mintis, 1989, p. 71.

⁷⁰ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė, 2010 77, p. 88.

Cinino nuomone: „ne visus tokius pasikeitimus (aut. past. nusikalstamos veikos pėdsakus) įstatymas pripažįsta įrodymais, o tik tuos, kurie įkūnyti įstatymo išsamiai išvardytose formose. Argumentuojama tuo, kad „...įstatymų leidėjas siekia įtvirtinti įstatyme tuos šaltinius, kurių savybės *tam tikru laipsniu* (išskirta aut.) garantuoja iš jo gaunamų žinių patikimumą“⁷¹.

Pažymėtina, kad teismų praktikoje dėl BPK 74 straipsnio 2 dalies buvo kilusi painiava, kuomet ilgą laiką patikrinimo aktas bei revizijos aktas buvo priskirtinas prie BPK 74 straipsnio 2 dalies „kitų dokumentų“ kategorijai, tačiau įstatymo leidėjas BPK pakeitimais šiuos faktinių duomenų šaltinius (patikrinimo aktą ir revizijos aktą) išskyrė kaip atskiras rūšis. Daugiausiai kilo neaiškumų, ar kaip įrodymas baudžiamojoje byloje gali būti pripažintas - įmonėje atlikto audito aktas. Iš esmės, audito aktas galėtų būti priskirtas prie BPK 74 straipsnio 2 d. „kitokie dokumentai“ kategorijos, tačiau įstatymų leidėjas išskirdamas patikrinimo aktą ir revizijos aktą tarsi tik šiems dokumentams suteikia leistino įrodymų statusą⁷². Akivaizdu, kad faktinių duomenų šaltinių sąrašas teismams buvo nemenka našta, kuomet galėjo būti tiesiog svarstomas klausimas dėl įrodymų (šiuo atveju įmonėje atlikto audito akto) patikimumo, tačiau dar turėjo būti išspręstas įrodymų leistinumą klausimas formos (šaltinio) atžvilgiu. Neabejotina, jog jei tokio šaltinio sąrašo (74 straipsnio 2 dalis) nebūtų, tuomet praktikoje neiškiltų ir šis interpretacinis uždavinys bei abejonės ar įmonėje atlikto audito aktas gali būti įrodymu baudžiamojoje byloje.

Sutiktina su M. Kazlausko, P. Kuconio bei E. Palskio nuomone, kad toks sąrašas kritikuotinas juridinės technikos požiūriu, kadangi susiformavus naujai įrodymų šaltinių rūšiai, įstatymas turėjo būti papildomas⁷³. *Inter alia*, toks įrodymų formos (šaltinių) apibrėžtumas, be aukščiau išvardintų sunkumų, taip pat užkirsdavo kelią tinkamam laisvam įrodymų vertinimo principo funkcionavimui⁷⁴, kuris tiesiogiai buvo įtvirtintas BPK 76 straipsnio 2 dalyje („Jokie įrodymai teismui, prokurorui, tardytojui, ir kvotėjui neturi iš anksto nustatytos galios“).

Kalbant apie 1961 m. BPK įrodymų turiniui keliamus reikalavimus, sutiktina su A. Cinino nuomone, kad „šaltinių gausa teisėjui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui gali sukelti iliuziją, kad kaltė įrodyta, nors nagrinėjant įrodymus turinio

⁷¹ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 38.

⁷² Ibid., p. 38-39.

⁷³ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. Justitia, 1998. Nr. 5. p. 8.; PALSKYS, E. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990-1994 metais. LPA mokslo darbai, Vilnius, 1995, p. 100.

⁷⁴ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 38.

požiūriu gali paaiškėti, kad jie „tušti“, t. y. kad šaltiniuose nėra bylai reikšmingų faktinių duomenų arba kad juose esančių duomenų nepakanka tam, jog įstatymo nustatyta tvarka teismas galėtų konstatuoti pavojingą visuomenei veiką⁷⁵, taigi vertinant įrodymus turi būti tikrinamas ne tik šaltinis (forma), tačiau ir jo turinys (faktinės aplinkybės).

J. Rinkevičius įrodymų turinį apibrėžia taip: „tai bet kuri informacija apie bylai svarbius faktus ar reiškinius, bet ne patys faktai ir reiškiniai. Reikšmingus bylai faktus baudžiamajame procese reikia nustatyti remiantis įrodymais. Todėl, pavyzdžiui, alibi yra faktas, bet ne įrodymas. Asmens buvimą kitoje vietoje reikia įrodyti remiantis atitinkama konkrečių įrodymų (dokumentų, liudytojų ir pan.) informacija“⁷⁶. Įdomu tai, kad pagal tuometį Vengrijos BPK įrodymu galėjo būti kaltinamojo prisipažinimas⁷⁷, todėl pagal J. Rinkevičiaus įrodymų turinio apibrėžimą, tai (kaltinamojo prisipažinimas) būtų priskirtina prie faktų, bet ne įrodymų (įrodymu būtų traktuojamas išsamus kaltinamojo nusikalstamos veikos detalių atskleidimas), tačiau Vengrijos BPK šiam faktui, automatiškai suteikia įrodomąją reikšmę, nesigilinant į prisipažinimo turinį, taip tarsi sugrįžtant prie viduramžiškos įrodymų lestinumo sampratos. Tačiau manytina, kad vien kaltinamojo prisipažinimo neužtekdavo, o reikėdavo surinkti eilę kitų įrodymų, kad asmuo būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Grįžtant prie įrodymų turinio, pagal tuometį Lietuvoje galiojusį BPK, reikėtų dar kartą pažymėti, kad įrodymų turinys buvo vienodai reikšmingas ir neatsiejamas nuo įrodymų formos, tai buvo įrodymų sąvokos „sudedamoji“ dalis. Dėl šių priežasčių įrodymų turinio trūkumai buvo pagrindas įrodymus pripažinti neleistiniais. Pavyzdžiui, įrodymais negalėjo būti anoniminiai laišakai, liudytojų parodymai be konkretaus informacijos šaltinio nurodymo, įvairūs gandai ir samprotavimai, nors jie ir būtų išdėstyti procesine tvarka gautuose dokumentuose⁷⁸. P. Danisevičiaus ir A. Liako teigimu, įrodymais taip pat negalėjo būti spėjimai, prielaidos, priesaika⁷⁹. Kaip pastebėjo A. Juozapavičius, nėra aiškaus norminio pagrindo, iš kurio kildinami šie, aukščiau išvardinti draudimai⁸⁰, tačiau pažymėtina, kad tokių draudimų norminį pagrindą galima įžvelgti 1961 m. BPK 339 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodyta, kad „apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėjimais“. Lietuvių kalbos žodyne, žodis „spėti“

⁷⁵ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų lestinumo problemos Lietuvos baudžiamąjo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15), p. 36.

⁷⁶ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamąjo proceso teisėje. Teisė, 1992, t. 26, p. 194.

⁷⁷ Ibid., p. 194.

⁷⁸ BATAITIS, A., et al. Lietuvos TSR baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1989, p. 72.

⁷⁹ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų lestinumo samprata Lietuvos baudžiamąjo proceso teisėje. Teisė, 2010 77, p. 83.

⁸⁰ Ibid., p. 83.

aiškinamas taip - *bandyti teisingai pasakyti nežinant*⁸¹. Remiantis šiuo išaiškinimu, galime teigti, jog nuosprendį grindžiant anonimiais šaltiniais, parodymais be konkretaus informacijos šaltinio nurodymo, spėjimais, prielaidomis ar priesaika, jis (nuosprendis) būtent toks ir būtų - grįstas spėjimu (bandymais priimti teisingą nuosprendį tiksliai nežinant), kadangi nebūtų galimybės patikrinti informacijos turinio patikimumo. Pripažintina, kad nors tiesiogiai 1961 m. BPK tokių draudimų nereglamentuoja, tačiau abstraktų, netiesioginį tokių draudimų norminį pagrindą galime išvelgti būtent šioje normoje (339 straipsnio 2 dalyje).

1961 m. BPK be aukščiau išvardintų įrodymams keliamų reikalavimų (a) įrodymai gali būti faktiniai duomenys, kurie užfiksuoti 74 straipsnio 2 dalies šaltiniuose; b) turi būti žinoma informacijos kilmė (turinys) ir galimybė ją patikrinti, taip pat numatė dar du įrodymų leistinumui keliamus reikalavimus⁸². Pirma, turi būti laikomasi specialių įrodymų rinkimo ir informacijos fiksavimo taisyklių, kurios galėjo būti randamos įvairiuose straipsniuose, o jų nesilaikymas reikšdavo įrodymų neleistinumą. Pavyzdžiui, 86 straipsnis „Būtinoji ekspertizė“, t.y. nesant ekspertizės akto, kai ekspertizė būtina, tie faktai negalėjo būti įrodinėjami kitomis įrodymų rūšimis⁸³. Antra, būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, kurie garantuoja informacijos tikrumą ir fiksavimo visapusiškumą (kitais tariant, sprendžiant šiuo aspektu įrodymų leistinumą klausimą, reikia vadovautis 386 straipsnyje išdėstyta esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų samprata)⁸⁴. Pavyzdžiui, jei tardymo veiksmą atliko ne kompetentingas asmuo arba jeigu jis padarytas nedalyvaujant kviestiniams, tuomet veiksmo rezultatų panaudoti negalima. Tokių procesinių formų laikymosi reikalavimų galima rasti įvairiuose 1961 m. BPK straipsniuose: 18 straipsnio 3 dalis „Draudžiama stengtis išgauti kaltinamojo parodymus smurtu, grasinimais ir kitokiomis neteisėtomis priemonėmis“, 78 straipsnis „Asmenys, kurie negali būti apklausiami kaip liudytojai“, 168 straipsnio 6 dalis „Menantieji atsakymą klausimai neleidžiami“, 202 straipsnio 4 dalis „Darant patikrinimą, neleidžiami tokie veiksmai, kurie žemina patikrinamojo asmens orumą arba yra pavojingi jo sveikatai“ ir kt. Pažymėtina, kad jeigu byloje nustatoma, jog procesinis pažeidimas neturėjo įtakos atitinkamame šaltinyje užfiksuotų duomenų tikrumui ir pilnumui, toks įrodymas buvo leistinas.

⁸¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>> [žiūrėta: 2016-11-10].

⁸² MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius, 2008, p. 587.

⁸³ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė, 2010 77, p. 84.

⁸⁴ MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius, 2008, p. 587.

Apibendrinant, darytina išvada, kad 1961 m. BPK įrodymų leistinumui keliami tokie reikalavimai – a) įrodymais gali būti tokie faktiniai duomenys, kurie numatyti 74 straipsnio 2 dalyje (forma); b) turi būti žinoma informacijos kilmė (turinys); c) turi būti laikomasi tam tikrų įrodymų rinkimui ir informacijos fiksavimo taisyklių; d) būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, kurie garantuoja informacijos tikrumą ir fiksavimo visapusiškumą.

Toliau darbe plačiau bus aptariamas įrodymų leistinumas pagal galiojantį (2002 m.) BPK.

2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO TEORIJA IR JURISPRUDENCIJA

Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, pagrindiniai įrodymams keliami reikalavimai – liečiamumas (sąsajumas), leistinumas, tikrumas, pakankamumas (įrodymų viseto savybė⁸⁵)⁸⁶, patikimumas. Šiame skyriuje plačiau bus analizuojamas vienas iš įrodymams keliamų reikalavimų - įrodymų leistinumas pagal 2003 m. BPK reglamentavimą, nes jis tiesiogiai yra susijęs su nagrinėjama darbo problematika.

BPK 20 straipsnis (1 ir 4 dalys) nustato, kad įrodymais gali būti tik: a) įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenis b) teisėtais būdais gauti duomenys c) duomenys, kuriuos galima patikrinti atliekant BPK numatytus proceso veiksmus. Būtent šio straipsnio nuostatos (BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalys) numato įrodymų leistinumo reikalavimą. Kaip pažymėjo G. Goda, įrodymais gali būti laikomi tik šiuos reikalavimus atitinkanti informacija⁸⁷. Pažymėtina, jog kai kurie autoriai įrodymų leistinumui priskiria BPK 301 straipsnį, kuriame numatytas tiesioginis draudimas apkaltinamąjį nuosprendį grįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais⁸⁸.

Šioje darbo dalyje bus aptariamos BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalies nuostatos.

2.1. Įrodymų leistinumas, kaip įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 1 dalis)

Aptariant pirmąjį įrodymų leistinumo reikalavimą – įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 1 dalis), pažymėtina, kad priešingai negu 1961 m. BPK, kurio 74 straipsnio 2 dalyje buvo numatytas baigtinis įrodymų sąrašas, naujajame BPK tokio įrodymų sąrašo buvo atsisakyta. Taip buvo pasirinkta Vakarų Europos baudžiamojo proceso kodeksuose (Vokietijos BPK, Prancūzijos BPK) vyraujanti samprata, kuomet nėra įtvirtinta įrodymų apibrėžtis (sąvoka) bei nenumatytas

⁸⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 165.

⁸⁶ KURAPKA, V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011, p. 329.

⁸⁷ Ibid., p. 167.

⁸⁸ AŽUBALYTĖ, R. et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014, p. 82.

baigtinis įrodymų sąrašas, tokiu būdu siekiant akcentuoti laisvą įrodymų vertinimą⁸⁹.

Ši nuostata (BPK 20 straipsnio 1 dalis), visų pirma suponuoja tai, kad įrodymais baudžiamajame procese gali būti iš esmės bet kokie duomenys, nepriklausomai nuo formos, kurioje jie užfiksuoti.⁹⁰

Šiuo metu galiojančiame BPK dauguma įrodymų gaunami atliekant BPK numatytus proceso veiksmus. Tačiau jie gali būti gaunami ir pagal kitus įstatymus (Advokatūros įstatymą, Policijos įstatymą, Kriminalinės žvalgybos įstatymą ir kt.). Tiek Kriminalinės žvalgybos, tiek kitų įstatymų nustatyta tvarka duomenys paprastai gaunami prieš pradėdant ikiteisminį tyrimą⁹¹. Pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai⁹². Kaip teisingai pažymėjo A. Juozapavičius: „<...>formuluotėje „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“ bent jau tiesiogiai nėra implikuoto duomenų, gautų *ne BPK nustatyta tvarka*, naudojimo kaip įrodymų baudžiamajame procese ribojimo. Toks ribojimas teismų praktikoje pagrįstai siejamas su BPK 4 straipsniu, teigiant, kad šiame straipsnyje nustatyta, jog baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą, o tai reiškia, kad reikšmingi bylai duomenys turi būti renkami Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka“⁹³.

Nors BPK 20 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau ši norma nėra suprantama tiesiogiai, kadangi praktikoje pasitaiko atvejų, kai tam tikri duomenys yra gaunami ne įstatymų, o žemesnės teisinės galios aktu⁹⁴. Kaip minėta, nors BPK 20 straipsnio 1 dalis *expressis verbis* numato, jog duomenys gali būti gaunami įstatymų nustatyta tvarka, tačiau teismų praktikoje įrodymai pripažįstami ir tokie duomenys, kurie gauti poįstatyminių teisės aktų nustatyta tvarka⁹⁵. Sutiktina su A. Cininu, jog „nusikaltimo įvykis, kaip ir visos kitos su juo susijusios aplinkybės, teismo bylos nagrinėjimo metu jau yra praeities dalykas,

⁸⁹ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p 13

⁹⁰ Ibid., p. 42-43.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2013-01-22 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-38/2013.

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. 320–388.

⁹³ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 48-49.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330-222/2015.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. 322.

todėl teismas (kaip ir pareigūnas, atliekantis parengtinį tyrimą) negali tiesiogiai stebėti nusikaltimo. Abstrakčiai vertinant nusikalstama veika yra procesas, kuris, vykdamas aplinkoje, lemia kitų jį supančių ir su juo sąveikaujančių daiktų ir procesų kitimą, juose atsispindi, nes yra su jais susijęs įvairiais tarpusavio ryšiais. Nusikaltimo aplinkybių pažinimas todėl ir įmanomas, kad palieka pėdsakus – pakeičia daiktus, procesus, su kuriais buvo susijęs, galiausiai atsispindi žmonių sąmonėje. Taigi idealiu atveju įrodymais formos požiūriu galėtų būti visi daiktai ir procesai, kuriuos pakeitė nusikalstama veika ir kuri atsispindėjo žmonių sąmonėje“. Kaip matyti iš dabartinio BPK 20 straipsnio 1 dalies reglamentavimo bei taip kaip jį išaiškino teismai (jog duomenys gali būti gauti ne tik įstatymų nustatyta tvarka), formos (šaltinio) požiūriu įrodymais gali būti visi daiktai ir procesai, kurie galėtų suteikti informacijos apie nusikalstamą veiką, svarbiausia yra tai, kad jie būtų gauti įstatymo ar žemesnės teisinės galios aktu nustatyta tvarka.

Autoriaus nuomone, toks teismų BPK 20 straipsnio 1 dalies išaiškinimas, jog įrodymais gali būti pripažinti ir tokie duomenys, kurie gauti žemesnę teisinę galią turinčių teisės aktų nustatyta tvarka, yra abejotinas lingvistinio teisės aiškinimo metodo pagrindu. Teisės teorijoje pripažįstama, jog lingvistinis (lot. lingua – kalba), t.y. kalbos mokslo, metodas yra vienas iš svarbiausių aiškinant teisę⁹⁶. Įstatymų leidėjas iš daugelio žodžio reikšmių išrenka vieną ir suteikia ją žodžiui. Lingvistinio teisės aiškinimo metodo esmė – nustatyti žodžių reikšmę atsižvelgiant į straipsnio kontekstą arba norminio teisės akto turinį⁹⁷. Todėl dauguma mokslininkų sutaria, kad teisės aiškinimo metodų taikymo eiliškumo atžvilgiu pirmiausia reikėtų taikyti lingvistinį teisės aiškinimo metodą⁹⁸. Toliau remiantis teisės teorijoje pateikiamu teisės akto apibrėžimu, teisės aktas – tai tautos, valstybės institucijų, pareigūnų ar pavienių asmenų tam tikra tvarka priimtas oficialus rašytinis dokumentas, kuriame yra suformuluotos teisės normos⁹⁹. Pagal juridinę galią, teisės aktai skirstomi į įstatymus (Konstitucija, Konstituciniai įstatymai, tarptautinės sutartys ir pan.), įstatymų galią turinčius aktus (Konstitucinio teismo nutarimai, teismų sprendimai, nuosprendžiai ir pan.) bei įstatymą įgyvendinančius teisės aktus (prezidento dekretai, vyriausybės nutarimai, ministro pirmininko potvarkiai, ministerijų, departamentų instrukcijos ir pan.)¹⁰⁰. Iš to seka, jog teisės aktas apima tiek įstatymus, tiek poįstatyminius teisės aktus, t. y. jis yra „platesnis“. Todėl remiantis lingvistiniu teisės aiškinimo metodu, nuostata „įstatymu nustatyta tvarka“, turėtų būti suprantama

⁹⁶ VAIŠVILA, A. Teisės teorija Ketvirtasis leidimas. Justitia, Vilnius, 2014, p. 375.

⁹⁷ VANSEVIČIUS, S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p. 130.

⁹⁸ MIKELĖNAS, V. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos, Justitia, 1997., p. 3.; VAIŠVILA, A. Teisės teorija Ketvirtasis leidimas. Justitia, Vilnius, 2014, p. 375.

⁹⁹ VAIŠVILA, A. Teisės teorija Ketvirtasis leidimas. Justitia, Vilnius, 2014, p. 313.

¹⁰⁰ Ibid., p. 330.

imperatyviai – duomenys gali būti renkami tik įstatyminiu pagrindu, t. y. negali būti gauti žemesnės teisinės galios teisės aktu, kadangi, tai priskirtina kitai teisės aktų rūšiai – įstatymą įgyvendinantiems teisės aktams. Kita vertus, naujajame BPK siekiant įtvirtinti naują įrodymų leistinumą sampratą, kad ši būtų kaip galima abstraktesnė, neapibrėžiant formos (šaltinių) teisėtumo (kaip tai buvo 1961 m. BPK), nes būtent įrodymo turinio kokybę, konkrečiai – jo tikrumą (patikimumą), užtikrina ne šaltinis, o įrodymo rinkimą ir fiksavimą reguliuojančių proceso teisės normų laikymasis¹⁰¹, todėl toks plečiamasis aiškinimas yra suprantamas. Autoriaus nuomone, siekiant kuo tiksliau apibrėžti įrodymų leistinumą sampratą, būtų tikslinga BPK 20 straipsnio 1 dalį, kaip įrodymų vieną iš leistinumą elementų, teisinį reglamentavimą konkretizuoti. Remiantis Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu, kuriame įtvirtintas aiškumo principas, reiškiantis, kad teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus, glaustas, suprantamas, tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas¹⁰², abejotina, jog dabartinis BPK 20 str. 1 d. teisinis reglamentavimas yra pakankamai tikslus, vertinant iš tos perspektyvos, kaip jis šiuo metu yra išaiškinamas teismų praktikoje.

Atsižvelgiant į tai, siūlytina minėtą nuostatą („Įrodymai baudžiamajame procese yra **įstatymų** nustatyta tvarka gauti duomenys“) pakeisti ir ją suformuluoti tiksliau - „Įrodymai baudžiamajame procese yra **teisės aktų** nustatyta tvarka gauti duomenys“.

Kita vertus, sutiktina su R. Merkevičiaus nuomone, kad tuomet, kai duomenys yra rankami taikant procesines prievartos priemones (žmogaus teises ribojančias), tuomet „tikslas, pagrindai, sąlygos ir apimtis įstatyme turi būti apibrėžti tiek aiškiai ir konkrečiai, kad nekiltų abejonių, jog žmogaus teisių ribojimo funkcija nėra perkeliama vykdomajai ar teisminei valdžioms“¹⁰³. Todėl tokia praktika, kai apibrėžiant konkrečius veiksmus, kuriuos galima atlikti BPK 158 straipsnio (Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai) pagrindu, LAT rėmėsi generalinio prokuroro rekomendacijomis¹⁰⁴ bei nurodė, jog BPK 158 straipsnio pagrindu galima: slapta patekti į gyvenamąsias patalpas, transporto priemones ir juos apžiūrėti,

¹⁰¹ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. Justitia, 1998, Nr. 5, p. 8.

¹⁰² Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas 3 straipsnio 2 dalies 6 punktas. Valstybės žinios, 2012-09-22, Nr. 110-5564.

¹⁰³ MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 86-87.

¹⁰⁴ Šiuo metu galiojančiomis Rekomendacijomis dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo, baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese. Patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012-01-03 Nr. I-9 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.etar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.FB0E47A36ED6>> [žiūrėta: 2016-11-11].

laikinai paimti ir apžiūrėti dokumentus, paimti tyrimui medžiagas, žaliavas, produkcijos pavyzdžius bei kitus objektus, neskelbiant apie jų paėmimą, atlikti kontrolinį gabenimą, užmegzti ryšius su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais, atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus¹⁰⁵, be abejonės, yra kritikuotina, todėl tokios priemonės turi būti grindžiamos tik įstatyminiu pagrindu¹⁰⁶.

Toliau analizuojant BPK 20 straipsnio 1 dalį, ši nuostata mokslo doktrinoje, paprastai yra suprantama taip, jog ikiteisminio tyrimo įstaigos ir pareigūnai, prokurorai, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas įrodymus gali rinkti tik įstatymo pagrindu ir neišeinant už jo ribų (nepažeidžiant įstatymo)¹⁰⁷. Tokia nuostata, jog valstybės institucijos įrodymus gali rinkti tik esant įstatyminiam pagrindui, konstatuotina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) praktikoje, pavyzdžiui, sprendime „Khan prieš Didžiąją Britaniją“, kai 1992-09-17 muitinės patikrinimo metu pas pareiškėjo giminaitį N., atvykusį kartu su pareiškėju iš Pakistano, buvo rasta narkotikų ir jie buvo paimti. Pareiškėjas savo kaltės dėl bendrininkavimo nepripažino dėl ko buvo paleistas nepateikus jam kaltinimų. 1993-01-26 pareiškėjas apsilankė pas B., kuris buvo įtariamas narkotikų prekyba, todėl buvo slaptai sekamas, jo namuose buvo įrengta slapta klausymosi įranga. Pokalbio su B. metu pareiškėjas teigė, kad bendrininkavo su N. įvežant narkotines medžiagas į Didžiąją Britaniją. Pokalbis įrašytas atsitiktinai, pareiškėjas nebuvo sekamas ir įtariamas nusikalstamais ryšiais su B. 1993-12 nacionalinis teismas pareiškėją nuteisė trejų metų laisvės atėmimo bausme už neteisėtą narkotinių medžiagų įvežimą į šalį. Nuosprendis buvo pagrįstas garso įrašu, kurį nacionalinis teismas pripažino leistinu įrodymu. EŽTT šioje byloje konstatavo, kad pasiklausymo priemonėms sumontuoti nebuvo tinkamo įstatyme numatyto pagrindo, kaip to reikalaujama Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (toliau – EŽTK) 8 straipsnio 2 dalyje, todėl toks įsikišimas negalėjo būti laikomas kaip įstatymo numatytas atvejis renkant įrodymus¹⁰⁸. Toks ribojimas, pasak A. Juozapavičiaus, nukreiptas į įrodymų rinkimo procesą, dėl to jis traktuotinas kaip teisinė taisyklė, apibrėžianti leistino veikimo, renkant įrodymus kitų įstatymų pagrindu, ribas (įrodymų rinkimo lestinumas)¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2010-11-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2010

¹⁰⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014-05-06 sprendimas Lachowski prieš Lenkiją byloje, Nr. 9208/05.

¹⁰⁷ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 46; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 167.

¹⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2000-05-12 sprendimas Khan prieš Jungtinę Karalystę byloje, Nr.35394/97.

¹⁰⁹ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 47.

Taisyklė, kad, pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, suponuoja tai, kad duomenys, gauti kitų įstatymų (ne BPK) pagrindu jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, įrodymais nepripažįstami (įrodymų naudojimo neleistinumas¹¹⁰). Tačiau pabrėžtina, kad nei doktrinoje, nei teismų praktikoje tokia kategoriška įrodymų neleistinumo taisyklė neformuluojama¹¹¹. Teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog pradėjus ikiteisminį tyrimą kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai¹¹².

Taigi, kategoriškos įrodymų neleistinumo taisyklės, kad duomenys pradėjus ikiteisminį tyrimą renkami tik BPK nustatyta tvarka, o gauti kitų įstatymų pagrindu jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, įrodymais nepripažįstami, nėra. Panašios pozicijos teismų praktika laikosi ir tuomet, kai iki - pradedant ikiteisminį tyrimą duomenys yra surinkti KŽĮ (kitų įstatymų) nustatyta tvarka bei nuosprendis yra pagrįstas kriminalinės žvalgybos metu surinkta informacija. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas savo nutarime yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalies nuostata „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“, taip pat Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsintis į jo garbę ir orumą“ yra vienos svarbiausių žmogaus privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Jomis žmogaus privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Tačiau žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Pagal Konstituciją riboti konstitucinę žmogaus teisę į privatumą galima, jeigu yra laikomasi iš Konstitucijos kylančių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų – tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei jos esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo“¹¹³. Iš Konstitucinio Teismo nutarimo matyti, kad informaciją apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik esant motyvuotam teismo sprendimui ir tik esant įstatyminiam

¹¹⁰ Plačiau: JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius, 2012, p. 98.

¹¹¹ Ibid., p. 48.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2013-11-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-475/2013.

¹¹³ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

pagrindui, imperatyviai nekonstatuojant, jog toks kišimasis gali būti pateisinamas tik BPK normomis, todėl ir KŽĮ pagrindu informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama.

LAT konstatavo, jog „<...> apkaltinamojo nuosprendžio pagrindimas duomenimis, gautais atlikus Operatyvinės veiklos įstatyme (Kriminalinės žvalgybos įstatyme) numatytus veiksmus, nelaikomas esminiu BPK pažeidimu, jei tokie duomenys teismo posėdyje yra tinkamai ištirti ir šiais duomenimis įrodinėjamos svarbios bylai aplinkybės nustatomos ir BPK nustatyta tvarka gautais įrodymais“¹¹⁴. Tokia teismų pozicija patvirtina, kad ta aplinkybė, jog nuosprendis grindžiamas duomenimis, kurie gauti atlikus KŽĮ numatytus veiksmus, nelaikomas esminiu BPK pažeidimu, tačiau teismas formuoja išlygą, jog tokie duomenys turi būti tinkamai ištirti bei bylai svarbios aplinkybės turi būti nustatomos ir BPK tvarka gautais duomenimis. Kitoje byloje, teismas sukonkretiną nuostatą „duomenys turi būti tinkamai ištirti“ ir ją išdėsto taip: „nagrinėjantis bylą, kurioje kaltinimas grindžiamas duomenimis, gautais atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą (anksčiau operatyvinį tyrimą), privalo patikrinti tris pagrindinius aspektus: 1) ar buvo teisinis ir faktinis pagrindas kriminalinės žvalgybos tyrimo veiksmams atlikti¹¹⁵ 2) ar tyrimo veiksmai atlikti nepažeidžiant Kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau – KŽĮ) nustatytos tvarkos; 3) ar duomenis, gautus atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK numatytais veiksmais“¹¹⁶. Remiantis šiais teismų praktikos pavyzdžiais, matyti, jog norint kaltinamąjį nuosprendį grįsti duomenimis, kurie gauti KŽĮ numatytais veiksmais, reikalaujama trijų sąlygų (aspektų), tačiau teismų nutartyse nėra pasisakoma ar turi būti visų trijų sąlygų visuma ir bent vienos iš sąlygos (aspekto) nebuvimas nulemia KŽĮ pagrindu gautų duomenų nepripažinimą įrodymais (įrodymų neleistinumą). Tačiau remiantis BPK 20 straipsnio nuostatomis, manytina, kad reikalingos visos sąlygos. Plačiau aptariant kiekvieną iš sąlygų, pažymėtina, jog pirmoji sąlyga - teisinis pagrindas, tai Operatyvinės veiklos įstatymo 10, 11 (aut. past. Kriminalinės žvalgybos įstatymo) straipsniuose nurodytiems operatyviniams veiksams atlikti apygardų teismų pirmininkų ar šių teismų Baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkų motyvuotos nutartys. Faktinis operatyvinio tyrimo veikslių pagrindas nustatytas Operatyvinės veiklos įstatymo (aut. past. Kriminalinės žvalgybos įstatymo) 9 straipsnyje (aut. past. 8 straipsnyje), tai – tam tikra informacija apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie įstatyme išvardytus apysunkius nusikaltimus, arba apie nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-464-699/2015.

¹¹⁵ Šią nuostatą suformavo EŽTT. 2015-01-15 sprendimas Dragojević prieš Kroatiją byloje, Nr.68955/11.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-06-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-239-303/2016.

asmenį. Antroji sąlyga – tyrimo veiksmai atlikti nepažeidžiant KŽĮ nustatytos tvarkos, šios sąlygos teismai nedetalizuoja, manytina, jog jina siejama su KŽĮ 5 straipsnio 4 dalimi (draudžiama provokuoti asmenis padaryti nusikalstamas veikas¹¹⁷) bei konkrečiomis kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus reglamentuojančiomis nuostatomis (pavyzdžiui KŽĮ 13 straipsnis - nusikalstamos veikos imitavimas). Trečioji sąlyga - ar duomenis, gautus atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK numatytais veiksmais¹¹⁸. Kiek konkrečiai reikia atlikti BPK numatytų veiksmų, kad galima būtų remtis KŽĮ pagrindu surinktais duomenimis, teismas nenurodo, tačiau vienoje iš LAT bylų, teismas rėmėsi trimis liudytojų parodymais, dviem nuteistųjų parodymais, specialisto išvada bei bylos rašytine medžiaga¹¹⁹.

Manytina, jog tokia teismų formuojama praktika skatina ignoruoti BPK 166 straipsnį, kuriame numatyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas nustatęs nusikalstamos veikos požymius – turi pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau jis gali sąmoningai jo nepradėti bei didžiąją dalį duomenų (įrodymų) surinkti KŽĮ numatytais būdais (kadangi, tai gali būti patogiau ir paprasčiau). Jei į šią situaciją pasižiūrėsime iš tos perspektyvos, jog BPK 20 straipsnio 1 dalimi nesiekama įtvirtinti formos (šaltinių) reikalavimų, taip neapsiribojant ir neklasifikuojant įrodymų pagal jų formą (šaltinį), tai tokia teismų praktika yra teisinga bei pateisinama, kadangi tikrinamas ne duomenų šaltinis, o tokių duomenų gavimo būdas, t. y. ar tokie duomenys gauti teisėtai būdais, todėl iš esmės nėra svarbu kokio šaltinio pagrindu šie duomenys buvo gauti (ar KŽĮ, ar BPK). Tačiau, jeigu ir vėl grįšime prie BPK 4 straipsnio, kuriame įtvirtinta nuostata, kad baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, tuomet susidursime su apribojimu formos (šaltinių) atžvilgiu, kurį teismai pateisina su tam tikrom, jau išnagrinėtomis, sąlygomis. Manytina, jog toks šių veiksmų pateisinimas yra logiškas, kadangi tiek BPK, tiek KŽĮ numato panašius informacijos rinkimo būdus, todėl paneigti tokiu būdu surinktą informaciją, argumentuojant tuo, jog jos forma netinkama, nesigilinant į jos gavimo būdų teisėtumą – būtų nelogiška.

Reikėtų pažymėti ir tą aspektą, jog „baudžiamajame procese įrodymais taip pat laikytini tokie duomenys, kurie gauti apie asmens, dėl kurio buvo atliekama slapta elektroniniais ryšiais (telekomunikacijų tinklais) perduodamos informacijos turinio kontrolė, nusikalstamos veikos bendrininkus ar kitus su jo daroma nusikalstama veika

¹¹⁷ Paminėtina garsi EŽTT byla, kurioje buvo suformuoti išsamūs provokacijos kriterijai: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008-02-05 sprendimas Ramanauskas prieš Lietuvą byloje, Nr. 74420/01.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-464-699/2015.

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-464-699/2015.

susijusius asmenis (pvz., asmenis, kurie įgydavo, realizuodavo nusikalstamu būdu gautą turtą). Duomenų, gautų atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę, kaip įrodymų reikšmės ir jų naudojimo baudžiamajame procese galimybės nepaneigia ir tai, kad nusikalstama veika, dėl kurios buvo sankcionuotas techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka, vėliau (ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo metu) buvo perkvalifikuota pagal kitus BK straipsnius, taip pat ir tokius, kuriuose dėl numatytų nusikalstamų veikų negalėjo būti atliekami operatyvinio tyrimo veiksmai. Antai kasacinės instancijos teismo praktikoje yra konstatuota, kad nusikalstamos veikos kvalifikavimo pakeitimas baudžiamojo proceso metu negali nulemti teisėtai gautų duomenų neleistinumo¹²⁰.

Pavyzdžiui, vienoje iš LAT nagrinėtų bylų, buvo susiklosčiusi situacija, kai „ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas pagal Lietuvos kriminalinės policijos biuro Korupcijos kontrolės valdybos vyresniojo tyrėjo, atlikusio operatyvinį tyrimą, tarnybinių pranešimą dėl (-) M. P. piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi ir dokumentų suklastojimo pagal BK 228 straipsnio 2 dalį, 300 straipsnio 1 dalį. Tuo tarpu tai, kad ikiteisminio tyrimo metu M. P., įteikiant pranešimą apie įtarimą ir surašant kaltinamąjį aktą, buvo inkriminuotos nusikalstamos veikos, numatytos BK 228 straipsnio 1 dalyje ir 300 straipsnio 1 dalyje, t. y. veikos, nenurodytos operatyvinio tyrimo veiksmų atlikimo metu galiojusios OVĮ redakcijos 9 straipsnyje“¹²¹. Šioje byloje teismas konstatavo, kad „vertinant galimybę panaudoti kaip įrodymą teisėtai atliekant operatyvinius veiksmus gautus duomenis šioje baudžiamojoje byloje, teismai neatsižvelgė į tai, kad, pagal operatyvinių veiksmų atlikimo metu galiojusią BK redakciją, abi BK 228 straipsnio dalys buvo priskirtos tai pačiai apysunkių nusikaltimų kategorijai. Be to, byloje nagrinėjami nusikaltimai ir nusikaltimai, dėl kurių buvo atliekami operatyviniai veiksmai, yra panašaus pobūdžio (piktnaudžiavimas) arba susiję tarpusavyje (piktnaudžiavimas klastojant dokumentus). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas ir įtarimas I. S. pareikštas pagal BK 228 straipsnio 2 dalį, o nepasitvirtinus įtarimui, kad piktnaudžiaujant buvo siekiama turtinės ar kitokios asmeninės naudos, veika perkvalifikuota į BK 228 straipsnio 1 dalį. Nusikalstamos veikos kvalifikavimo pakeitimas baudžiamojo proceso metu negali nulemti teisėtai gautų duomenų neleistinumo“.

Teismų praktikoje kitaip vertinamas duomenų pripažinimo įrodymais klausimas, kai pasiklausant asmenų pokalbių buvo gaunami duomenys, kurie leidžia įtarti

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-P-94-895/2015.

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-03-31 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015.

apie kitas asmenų daromas nusikalstamas veikas, kurios nepatenka į kategoriją nusikalstamų veikų, dėl kurių pagal KŽĮ galėjo būti atliekami kriminalinės žvalgybos veiksmai. Pavyzdžiui, 2015-06-01 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nagrinėjamoje byloje, kuomet asmens atžvilgiu buvo sankcionuotas techninių priemonių panaudojimas specialia tvarka pagal KŽĮ nuostatas, dėl galimai jo daromų nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹²² (toliau – BK) 228 straipsnio 2 dalyje. Atliekant šią kontrolę buvo gauti duomenys, leidžiantys įtarti apie kitas asmens daromas nusikalstamas veikas, kurios nesusijusios su ta informacija dėl kurios buvo pradėtas kriminalinės žvalgybos tyrimas, taip pat buvo gauti duomenys apie kito asmens daromą nusikalstamą veiką, kurios nepateko į kategoriją veikų dėl kurių buvo galima slapta pasiklausti pokalbių. Minėtoje plenarinėje sesijoje, teismas konstatavo, jog „<...>duomenys, gauti atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę ir leidžiantys įtarti apie kitas asmens (asmenų) daromas nusikalstamas veikas, kurios nepatenka į kategoriją nusikalstamų veikų, dėl kurių pagal OVI (aut. past KŽĮ) galėjo būti atliekamas šis operatyvinio tyrimo veiksmas, atsižvelgiant į tai, kad buvo nesilaikoma ir kitų įstatymuose įtvirtintų šios informacijos panaudojimo kitame baudžiamajame procese taisyklių, gali būti ir nepripažinti įrodymais pagal BPK ir jais gali būti nesiremiam nagrinėjant baudžiamąją bylą. Šiuo atveju turi būti vertinama ir tai, ar tokių duomenų naudojimas baudžiamajame procese, grindžiant teismo sprendimą, gali (negali) būti laikomas nepagrįstu asmens teisės į privatumą suvaržymu, pažeidžiančiu proporcingumo reikalavimus“¹²³. Šioje byloje teismas padarė išvadą, jog žemesnės instancijos teismai nepagrįstai kaip įrodymais rėmėsi byloje esančiais kaltinamojo pokalbių telefonu įrašais, nes nuteistiesiems inkriminuotos nusikalstamos veikos nebuvo numatytos tuo metu galiojusiame Operatyvinės veiklos įstatyme (dabar galiojančiame Kriminalinės žvalgybos įstatyme) dėl kurių galėjo būti pradėtas kriminalinės žvalgybos tyrimas. Tuo labiau, jog minėta informacija buvo prijungta prie bylos be ikiteisminio tyrimo teisėjo leidimo, taip pažeidžiant BPK 162 straipsnio nuostatas. Taigi, minėti duomenys buvo gauti ne įstatymų nustatyta tvarka. Svarbu paminėti ir tą aplinkybę, jog „tokie duomenys, kurie pagal BPK gali būti ir nepripažinti įrodymais, nereiškia, kad minėtu būdu gautos informacijos pagrindu negalėtų būti pradėtas naujas savarankiškas ikiteisminis tyrimas ir BPK nustatyta tvarka renkami kiti duomenys, kurie patvirtintų gautą informaciją“¹²⁴.

¹²² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

Minėta aplinkybė, neužkerta kelio pradėti naują ikiteisminį tyrimą. Tačiau pažymėtina ir ta detalė, jog teismas kategoriškai nekonstatuoja, kad tokiu būdu surinkti įrodymai negali būti pripažinti įrodymais bei palieką abejonę ir savo definiciją suformuluoja taip – „gali būti ir nepripažinti“, kas reiškia, kad teismams paliekama galimybė, atsižvelgiant į konkrečias bylos nagrinėjamas aplinkybes, padaryti ir kitokias išvadas.

Tačiau vargu ar šioje situacijoje teismai galėtų prieiti prie kitokios išvados, kuomet atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę, tiesiogiai yra atsiremama į informacijos rinkimą apie privatų asmens gyvenimą, nepaisant ir tos aplinkybės, jog tokie duomenys gauti atsitiktinai. Kita vertus, tai neužkerta kelio pradėti naujam ikiteisminiam tyrimui ir tokius duomenis rinkti įstatymų nustatyta tvarka, tokiu būdu pabrėžiant, jog Lietuvoje netaikoma „užnuodyto medžio“ doktrina, kas reiškia, kad dėl vieno neleistino įrodymo negali būti pripažinti neleistini likę įrodymai, gauti neleistino įrodymo pagrindu¹²⁵.

Apibendrinant, galima būtų daryti tokias išvadas, jog norint tiksliau apibrėžti įrodymų leistinumą sampratą, vieną iš įrodymų leistinumui keliamų reikalavimų, numatytų BPK 20 straipsnio 1 dalyje („Įrodymai baudžiamajame procese yra **įstatymų** nustatyta tvarka gauti duomenys“ pakeisti ir ją suformuluoti taip - „Įrodymai baudžiamajame procese yra **teisės aktų** nustatyta tvarka gauti duomenys“. Atsiskaitus baigtinio įrodymų šaltinio sąrašo, dėmesys yra koncentruojamas į įrodymų rinkimo leistinumą. Be kita ko, ši nuostata yra tiesiogiai adresuota valstybės institucijoms, kurios renka duomenis (įrodymus) tokiais būdais, kurie tiesiogiai numatyti įstatyme, tačiau bylai reikšmingus duomenis (įrodymus) rinkti gali ir privatūs asmenys, kurie vadovaujasi principu „galima tai, kas neuždrausta“, todėl BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata jiems neaktuali, jų duomenų rinkimo modelį apibrėžia BPK 20 straipsnio 4 dalis, kuri yra bendresnė. Iki - ikiteisminio tyrimo pradėjimo, duomenys apie nusikalstamą veiką dažniausiai yra renkami remiantis KŽĮ nuostatomis, tačiau BPK 166 straipsnyje įtvirtinta, kad prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui nustačius nusikalstamos veikos požymius turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas bei procesas atliekamas BPK nustatyta tvarka, tačiau teismų praktikoje toleruojama, kai kaltinimas grindžiamas duomenimis surinktais KŽĮ numatytais būdais, svarbiausia, kad būtų visos tam būtinos sąlygos. KŽĮ pagrindu atliekant slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolę ir atsitiktinai gavus informaciją apie kitas to paties ar kitų asmenų daromas nusikalstamas veikas, kurios nepatenka į sąrašą veikų, dėl kurių tokia

¹²⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 168-169.

kontrolė gali būti atliekama, todėl tokie jie nelaikomi įstatymų nustatyta tvarka gautais duomenimis (BPK 20 straipsnio 1 dalį). Tačiau, jei pradėjus kriminalinės žvalgybos tyrimą yra gaunama informacija apie tokias veikas, dėl kurių kriminalinės žvalgybos tyrimas negalėtų būti pradėtas, tačiau tos veikos savo pobūdžiu yra panašios į tas veikas dėl kurių kriminalinės žvalgybos veiksmai buvo pradėti, tai tokių veikų perkvalifikavimas nenulemia įrodymų neleistinumo.

2.2. Įrodymų leistinumas, kaip teisėtais būdais gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 4 dalis)

BPK 20 straipsnio 4 dalis numato, kad „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse (BPK) numatytais veiksmais“. Įstatymų leidėjas šioje dalyje suformulavo du savarankiškus įrodymų leistinumo elementus: a) teisėtais būdais gauti duomenys bei b) duomenys, kuriuos galima patikrinti atliekant BPK numatytus proceso veiksmus. Norint nustatyti logines ir gramatinę, teorines ir praktines šių nuostatų reikšmes jos bus detalios išnagrinėtos šioje darbo dalyje.

Iš esmės tokia kategoriška BPK 20 straipsnio 4 dalies („įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys“) formuluotė mums leidžia daryti vienareikšmiškas išvadas, kad duomenys baudžiamajame procese privalo būti gauti teisėtais būdais ir bet koks neteisėtumas gaunant duomenis, turėtų reikšti tokių duomenų (įrodymų) neleistinumą. Tokias kategoriškas išvadas mums leidžia daryti, šioje teisės normoje esantis žodis - „tik“. Kita vertus, su šia problema susiduriama tiek kontinentinės, tiek anglosaksų teisės sistemoje, nepaisant to, jog pastarųjų teisinis reglamentavimas, taip pat, kategoriškai nurodo, kad įrodymai yra leistini tik tada, kai jie gauti nepažeidžiant teisės¹²⁶. Todėl privalo kuo išsamiau iširti BPK reglamentuojamą teisėtumo elementą bei kaip galima plačiau apibrėžti atvejus, kuomet neteisėtais būdais gauti duomenys gali būti leistini baudžiamajame procese.

Aptariant mokslo doktriną bei Įrodinėjimo apžvalgą, teisėtais būdais gautais duomenimis yra laikomi tokie duomenys, kurie surinkti atliekant BPK ar kituose teisės

¹²⁶ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius, 2012, p. 99.

aktuose numatytus veiksmus¹²⁷. Toks išaiškinimas nukreipia į prieš tai jau analizuotą BPK 20 straipsnio 1 dalį. Todėl sutiktina su A. Juozapavičiaus nuomone, kad „BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata ir 20 straipsnio 4 dalies nuostata „įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys“ dubliuoja viena kitą¹²⁸. Grįžtant prie mokslo doktrinos, be apibrėžimo, kas yra teisėtai būdais gauti duomenys yra pateikiamas sąrašas, kuriame nurodyta, kada gauti duomenys dėl leistinumo (teisėtumo) reikalavimo pažeidimo negali būti laikomi įrodymais:

- a) būtų nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, proporcingumo ar pan.
- b) būtų panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neleistina prievarta;
- c) proceso veiksmas atliktas nesilaikant tam veiksmui atlikti nustatytos tvarkos, pavyzdžiui, veiksmą atliko nekompetentingas asmuo ir be reikiamos tam veiksmui atlikti sankcijos, arba atliekant veiksmą buvo iš esmės varžomos įtariamojo (kaltinamojo teisės);
- d) proceso veiksmo rezultatai iš esmės netinkamai užfiksuoti¹²⁹.

Šiame sąrašė pateikti kriterijai, kuomet duomenys dėl teisėtumo reikalavimo pažeidimo negali būti laikomi įrodymais yra daug konkretesni, negu BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatoje. Tuo pačiu pabrėžtina, kad ne visi šių reikalavimų pažeidimai yra kategoriškai nulemiantys – įrodymų neleistinumą¹³⁰. Todėl vėl atsiranda neapibrėžtumas ir neaiškumas, kurie gi iš jų yra esminiai bei vienareikšmiškai nulemiantys įrodymų neleistinumą BPK 20 straipsnio 4 dalies, šioje dalyje, nagrinėjamame kontekste, o kurie jų yra toleruojami bei nenulemia įrodymų neleistinumo. *Inter alia*, šie nurodymai, kurie pateikti teisės doktrinoje, kaip ir BPK 20 straipsnio 1 dalis, yra adresuoti valstybės institucijos ar jų pareigūnams (principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“), kadangi jie susiję su proceso veiksmais, proceso principų pažeidimais, kurie nėra aktualūs privatiems asmenims, kuriems, kaip jau minėta, galioja principas „galima tai, kas neuždrausta“. Kita vertus, antrasis reikalavimas (būtų panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neleistina prievarta) gali būti adresuotas ir privatiems asmenims, renkantiems

¹²⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 168.; Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, p. 328.

¹²⁸ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 53.

¹²⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 168.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 168.

duomenis (įrodymus), kadangi už smurtą bei grasinimus yra numatyta baudžiamoji atsakomybė, o tokiu būdu gauti duomenys (įrodymai) negalėtų būti pripažinti teisėtais, kadangi būtų gauti tiesiogiai draudžiamu būdu.

Siekiant išsiaiškinti, kurie iš aukščiau nurodytų reikalavimų yra esminiai sprendžiant įrodymų leistinumo klausimą, o kurie yra toleruojami, plačiau bus aptartas kiekvienas iš reikalavimų.

2.2.1. Nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės

Įrodinėjimo apžvalgoje nurodyta, kad, jeigu iš esmės suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės – tokie duomenys įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kad jų patikimumas nekelia abejonių¹³¹. Pabrėžtina, kad tiek Įrodinėjimo apžvalgoje, tiek LAT praktikoje laikomasi nuostatos, kad tik kaltinamojo teisių suvaržymas gali nulemti tokių įrodymų neleistinumą¹³². Taigi, tai siejama ne su bet kokių proceso dalyvių teisių suvaržymu, bet konkrečiai su kaltinamojo (įtariamojo) iš esmės suvaržytomis teisėmis. Kitų proceso dalyvių teisių suvaržymas, pavyzdžiui, liudytojų ir tokių būdu gautų duomenų (įrodymų) neleistinumas, nėra besąlyginis¹³³. Neabejotina, jog toks ypatingas įtariamojo (kaltinamojo) teisių akcentavimas yra kildinamas tiek iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, tiek iš EŽTK 6 straipsnio 1 dalies, kur yra įtvirtintas proceso teisingumo (sąžiningumo) principas. Neabejotina, jog pažeidus įtariamojo (kaltinamojo) teises, būtų konstatuota, jog procesas buvo nesąžiningas, ko vienareikšmiškai negalima būtų pasakyti, jeigu būtų pažeistos kitų proceso dalyvių teisės, nebent jų teisių pažeidimai reikštų ir įtariamojo (kaltinamojo) teisių pažeidimus. Manytina, kad toks ypatingas įtariamojo (kaltinamojo) teisių pabrėžimas yra dėl jo padėties, kadangi tiriant nusikalstamas veikas, jis yra pagrindinė figūra dėl kurio procesas vyksta, todėl jo suinteresuotumas bylos baigtimi yra didžiausias, kadangi nuo to priklausys tolimesnis jo likimas.

Tačiau abejonių ir neaiškumų kelia teiginys, jog įtariamojo (kaltinamojo) teisės turi būti suvaržytos „iš esmės“. Tampa neaiškų kokių konkrečiai kaltinamojo (įtariamojo) teisių suvaržymas nulemia įrodymų neleistinumą, kas nulemia nesąžininga

¹³¹ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamąjo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, p. 333.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-03-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-507/2015; Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007-12-11 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-802/2007.

¹³³ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 61.

procesą. Tokia formuluotė leidžia daryti išvadas, jog jei kaltinamojo teisės „iš esmės“ nebus suvaržytos, tuomet tokie įrodymai atitiks leistinumo reikalavimą. Manytina, kad atsakymas į šį klausimą gali būti rastas BPK 369 straipsnio 3 dalyje, kurioje numatyta, kad suvaržytos įstatymų garantuojamos kaltinamojo teisės yra esminiai BPK pažeidimai, todėl vienareikšmiškai, bet koks kaltinamojo (įtariamojo) teisių suvaržymas nulems įrodymų neleistinumą.

Toliau pateiksime kelis pavyzdžius iš LAT praktikos.

Esminiu kaltinamojo teisių suvaržymu yra laikoma – jo teisė tylėti. Pavyzdžiui, kasacinėje byloje Nr. 2K-233-788/2016 konstatuota, kad „<...> atkreiptinas dėmesys į tai, kad nagrinėjamoje byloje abiejų instancijų teismai pripažino, kad tam tikri duomenys, kuriais kaltintojas grindė J. D. kaltumą dėl S. N. nužudymo, gauti neteisėtai, todėl neleistini. Sutiktina, kad 2012 m. liepos 3 d. protokolai, kuriuose užfiksuoti policijos pareigūno E. J. ir prokuroro P. J. „neformalūs“ pokalbiai su jau sulaikytu J. D., taip pat ir laikmenos su slaptai padarytais garso įrašais negali būti laikomi savarankišku įrodymų šaltiniu. Šie duomenys, nors formaliai ir buvo gauti vykdant teismo sankcionuotus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus (BPK 158 straipsnis), tačiau neatitiko šių procesinių veiksmų esmės. Be to, tokiais veiksmais buvo pažeista kaltinamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save. Teismai pagrįstai konstatavo, jog įtariamojo apklausa turi būti vykdoma nustatyta tvarka (BPK 188 straipsnis), paisant įtariamo asmens teisių (BPK 21 straipsnio 4 dalis) ir realiai užtikrinant jo teisę gintis. Todėl tokių metodų naudojimas vykdant įtariamojo apklausą nėra leistinas, o surašyti šio veiksmo protokolai neatitinka įrodymų leistinumo standartų. Pažymėtina, kad teismai, nors ir pripažino šiuos duomenis neleistiniais, bet vis dėlto neišvengė tam tikros jų analizės palyginus su kitais bylos duomenimis, tai laikytina priimtų procesinių sprendimų trūkumu. Teismai neturėjo remtis ir pirmiau paminėtus veiksmus atlikusių policijos pareigūno E. J. ir prokuroro P. J. parodymų dalimi, kad J. D. jiems prisipažino nužudęs S. N. ir papasakojo šio įvykio aplinkybes. Šie pareigūnų parodymai yra išvestiniai iš neleistinu pripažinto informacijos šaltinio, todėl taip pat neleistini, be to, rėmimasis tokiu būdu išgautais duomenimis iškreipia įrodinėjimo principus ir nesiderina su kaltinamojo teise tylėti ir neduoti parodymų prieš save. Įstatymų nenumatytu būdu gauti prisipažinimai negali turėti aukštesnės įrodomosios vertės už BPK nustatyta tvarka užfiksuotus parodymus (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-350/2013). Konstatuotina, kad nagrinėjamoje byloje J. D., duodamas parodymus, dėl padaryto nužudymo neprisipažino ir bet kokia informacija apie jo

neprociesiškai išgautus prisipažinimus neturi įrodomosios reikšmės¹³⁴.

Kitoje byloje, nuteistojo kasacinis skundas buvo atmestas kaip nepagrįstas, nes „nepagrįstai R. J. teigia, kad, nepasiūlius jam dalyvauti eksperimente, nepranešus apie jo darymą, buvo suvaržyta jo teisė į gynybą, nes BPK 197 straipsnio nuostatos nenumato, kad ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas, prieš nusprendamas atlikti eksperimentą, privalo apie tai informuoti proceso dalyvius bei suteikti jiems galimybę dalyvauti eksperimente. Be to, buvo suteikta teisė visiems proceso dalyviams dėl eismo įvykio užduoti klausimus specialisto išvadą surašiusiam asmeniui, kuris dalyvavo pirmosios instancijos teisme“¹³⁵.

Labiau pagrįsta pozicija buvo suformuota senesnėje LAT nutartyje: „BPK 48 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta, kad gynėjas turi teisę dalyvauti veiksmuose, kurie atliekami su įtariamuoju, taip pat įtariamojo arba jo gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose. Ši nuostata galioja kaltinamajam ar nuteistajam, kai pirmosios ar apeliacinės instancijos teismas paveda atlikti papildomus tyrimo veiksmus. Taigi gynėjas turi teisę dalyvauti visuose proceso veiksmuose, kurie atliekami su ginamu įtariamuoju (kaltinamuoju ar nuteistuoju) ar kurie atliekami ginamo įtariamojo (kaltinamojo ar nuteistojo) ar paties gynėjo prašymo pagrindu. Šią teisę dalyvauti proceso veiksmuose turi ir pats įtariamasis (kaltinamasis ar nuteistasis), kai veiksmas atliekamas ne su juo. BPK 45 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Proceso dalyviai galimybę pasinaudoti savo procesinėmis teisėmis turi tada, kai apie atliekamus tokius proceso veiksmus jiems tinkamai pranešama – iš anksto pranešama apie šių procesinių veiksmų atlikimo vietą ir laiką. Bylos duomenys patvirtina, kad apie papildomą įvykio vietos apžiūrą ir eksperimentą nebuvo pranešta nei nuteistajam, nei jo gynėjui“¹³⁶.

Kaip matyti, pirmuoju atveju, tai, jog nebuvo pranešta kaltinamajam apie atliekamą procesinį veiksmą, teismas neįvertino to, kaip iš esmės suvaržytomis kaltinamojo teisėmis, argumentuojant tuo, jog BPK 197 straipsnis nenumato, kad atliekant šį veiksmą yra privaloma informuoti proceso dalyvius. Kitoje byloje, tai, jog nebuvo pranešta apie analogišką procesinį veiksmą, kaip pirmoje byloje, teismas tai įvertino kaip suvaržančiomis kaltinamojo teises bei eksperimento rezultatų nepripažino leistiniais, kadangi BPK 45 straipsnis numato, jog teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-06-28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-788/2016.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2012-03-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162/2012.

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007-10-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-656/2007.

galimybę jomis pasinaudoti. Galima būtų diskutuoti ir teigti, jog situacijos buvo kiek skirtingos, kadangi antruoju atveju toks pažeidimas buvo konstatuotas todėl, kad procesinis veiksmas buvo atliekamas įtariamąjo prašymu, o BPK 48 straipsnio 1 dalies 4 punktą numato, kad įtariamasis turi teisę dalyvauti jo arba jo gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose, tačiau jiems apie šį veiksma pranešta nebuvo dėl ko buvo konstatuota, jog procesinio veiksmo rezultatai neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimo. Pirmoje pateiktoje byloje procesinis veiksmas buvo atliekamas valstybės institucijų iniciatyva, veiksmas nebuvo atliekamas su įtariamuoju, o BPK 197 straipsnis nenumato, jog apie tokį veiksma turi būti pranešta proceso dalyviams. Kita vertus BPK 45 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti, todėl proceso dalyviams neišaiškinus, jog bus atliekamas BPK 197 straipsnyje numatytas veiksmas, jie negalėjo realizuoti savo teisės bei pateikti prašymo, jog galėtų dalyvauti šiame procesiniame veiksmo.

Kadangi iš paskutinių dviejų aukščiau pateiktų teismų praktikos pavyzdžių, dėl ko vienu atveju buvo konstatuotas tokių teisių pažeidimas, o kitu nebuvo, aplinkybės nebuvo identiškos, todėl negalime vienareikšmiškai teigti, jog ir ši nuostata (iš esmės nepagrįstai suvaržytos įtariamąjo (kaltinamojo) teisės) yra neabsoliuti, kadangi teismų praktikoje didžioji dalis pavyzdžių, kuomet suvaržius šias teises, duomenys pripažįstami gauti neteisėtais būdais¹³⁷.

Kita vertus, vienoje LAT bylų buvo suvaržyta kaltinamojo teisė į gynybą (BPK 10 straipsnio 1 dalis), tačiau teismas vis vien rėmėsi tokiu būdu gautais įrodymais:

„Kasatoriai taip pat teigia, kad buvo pažeista R. K. teisė į gynybą, nes ji nė vienoje proceso stadijoje neturėjo galimybės pateikti mažamečiam nukentėjusiajam klausimų. BPK 186 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akte pažymima, kad nerekomenduojama mažametį D. P. toliau apklausti ikiteisminio tyrimo procese bei teismo posėdyje. Bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu dėl nukentėjusiojo psichologinės būsenos jo apklausa šios instancijos teisme nebuvo atlikta, nes, pagal teismo nuomonę, tai būtų pakenkusi mažamečiam nukentėjusiajam. Apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje pažymėjo, kad neturi galimybę pašalinti aukščiau

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008-12-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008; Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008-03-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008.

paminėtų ikiteisminio tyrimo trūkumų ir sudaryti galimybę nuteistajai užduoti klausimus mažamečiam nukentėjusiajam, nes nuo įvykio praėjo ilgas laiko tarpas ir dėl vaiko raidos yra pasikeitęs jo mąstymas bei aplinkos suvokimas, todėl šiuo metu duoti parodymai nebūtų objektyvūs ir patikimi. Be to, apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija pažymėjo ir tai, kad ikiteisminio tyrimo metu teisėjui duoti mažamečio nukentėjusiojo D. P. parodymai nėra vieninteliai ir lemiami nuteistosios R. K. kaltę patvirtinantys įrodymai, todėl rėmėsi mažamečio nukentėjusiojo ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais parodymais ta apimtimi, kuria jie patvirtina kitų asmenų, t. y. Ž. P. ir E. U. Parodymus¹³⁸.

Nors teismo argumentai dėl kokių priežasčių buvo atsisakyta atlikti pakartotinę apklausą yra logiški (nuo įvykio praėjo ilgas laiko tarpas ir dėl vaiko raidos yra pasikeitęs jo mąstymas) ir argumentuoti, tačiau tai nepaneigia to, jog šiuo atveju kaltinamojo teisė buvo suvaržyta, tačiau akivaizdu, jog teismas to nelaikė „iš esmės“ suvaržyta teise, kadangi šiais įrodymais savo nuosprendį grindė. Reikėtų pažymėti, jog ši asmens teisė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹³⁹ (toliau – LR Konstitucija) 31 straipsnio 6 dalyje, todėl akivaizdu, kad šis pažeidimas, neužtikrinant kaltinamojo teisės užduoti klausimus nukentėjusiajam, iš esmės suvaržė kaltinamojo teises. Manytina, kad šiuo atveju teismas negalėjo šių įrodymų laikyti leistiniais bei jais grįsti savo nuosprendį, kadangi kaltinamojo teisės į gynybą suvaržymas, negali būti traktuojamas kaip neesminis teisių suvaržymas¹⁴⁰.

Pažymėtina, jog visi duomenys, kurie buvo surinkti nustačius provokacijos faktą yra pripažįstami neleistiniais. Gali pasirodyti, jog, tai yra savarankiškas įrodymų neleistinumo pagrindas, tačiau šis draudimas yra kildinamas iš kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą, kuri būtų pažeista, jei kaltinamojo kaltė būtų grindžiama provokacijos metu surinktais duomenimis (įrodymais)¹⁴¹.

Apibendrinant galima būtų teigti, jog reikalavimas, kad duomenys negali būti laikomi įrodymais, tuo atveju, kai yra iš esmės nepagrįstai suvaržytos įtariamąjo (kaltinamojo) teisės, doktrinoje pasisakoma vienareikšmiškai pagal dabartinę LAT formuojama praktiką, nėra absoliutus.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁴⁰ Plačiau: MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 631-632; 634-635.

¹⁴¹ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 61.

2.2.1.1. Duomenų gavimas pažeidžiant proceso principus

Be nepagrįstai suvaržytų kaltinamojo (įtariamojo) teisių, taip pat numatyta, jog duomenys negali atitikti leistinumų reikalavimo ir tuomet, kai pažeisti proceso principai, tokie kaip proporcingumas.

EŽTT proporcingumo principą aiškino taip: proporcingą pusiausvyrą reikia nustatyti tarp naudojamų priemonių bei numatytų tikslų, kurių siekiant visuomeninės naudos yra suvaržomos privatus asmens teisės¹⁴². Teisės doktrinoje proporcingumo principas aiškinamas - „bet kokia valstybė institucijų taikoma poveikio priemonė, kad ir kokia ji būtų – administracinė, baudžiamoji, baudžiamoji procesinė ir pan., – turi būti adekvati siekiamam šios poveikio priemonės tikslui. Turi būti pasirenkamos tokios atitinkamo gėrio apsaugos priemonės bei būdai, kurie savo pobūdžiu ir turiniu darytų kiek įmanoma minimalų neigiamą, nepageidaujamą poveikį asmeniui, kurio teisės ar laisvės yra suvaržomos“¹⁴³. Konstitucinis teismas 2000 m. gruodžio 8 d. nutarime, proporcingumo principą apibrėžė taip: „<...> tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti <...> turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija)“¹⁴⁴.

Įrodymų apžvalgoje numatyta, kad prie konstitucinių baudžiamąjo proceso principų priskiriami proceso teisingumo ir proporcingumo principai, iš kurių išvedamas rungimosi principas, įtvirtintas BPK 7 straipsnyje, kuris reiškia, kad byla turi būti sprendžiama ginčo keliu¹⁴⁵.

LAT byloje Nr. 2K-115/2014 konstatavo, kad „iš bylos medžiagos matyti, kad šios liudytojos ir nukentėjusiosios prašė teismo bylą nagrinėti joms nedalyvaujant, vadovautis jų parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo metu. Neatvykus šioms liudytojoms ir nukentėjusiosioms, teismas bylą išnagrinėjo joms nedalyvaujant. Iš teismo posėdžio protokolo matyti, kad, teisėjai paskelbus minėtų asmenų ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus, kaltinamasis išsakė norą, jog visi šie asmenys būtų apklausti teismo salėje kaip to reikalauja procesas, taip pat pareiškė apie savo teisę tiesiogiai užduoti jiems klausimus. Tokiam kaltinamojo prašymui pritarė ir jo gynėjas, tačiau

¹⁴² EISSEN, E. The Principle of Proportionality in the Case – Law of the European Court of Human Rights.

¹⁴³ JURKA, R. et al. Baudžiamąjo proceso principai. Metodinė mokymo knyga. Vilnius: Eugrimas. 2009, p. 153.

¹⁴⁴ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamąjo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p. 55.

¹⁴⁵ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamąjo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, p. 333.

teismas šiuos prašymus atmetė¹⁴⁶.

Šioje byloje akivaizdu, jog buvo pažeistas rungimosi principas, kadangi kaltinamasis negalėjo užduoti liudytojams klausimų, kurių ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai buvo perskaityti ir taip buvo suvaržyta kaltinamojo teisė į gynybą. Tačiau tiek iš Įrodinėjimo apžvalgos, tiek iš teismų praktikos¹⁴⁷, tiek teisės doktrinoje nėra pateikiami argumentai, kodėl būtent iš proporcingumo principo yra išvedamas rungimosi principas, o tiesiog yra konstatuojama, jog taip yra, nors BPK numato tiek rungimosi (7 straipsnis), tiek proporcingumo (11 straipsnis) principus.

G.Goda nurodo, kad proporcingumo principu siekiama: 1) įstatymais nustatant, kad pačios griežčiausios prievartos priemonės taikomos tik atitinkamo sunkumo nusikalstamų veikų galimo padarymo atvejais; 2) kuo tiksliau reglamentuojant žmogaus teises ir laisves varžančių priemonių taikymo pagrindus bei sąlygas, kai prievartos priemonės taikymas pagal galimai padarytos nusikalstamos veikos sunkumą yra galimos; 3) numatant veiksmingą atliktų veiksmų proporcingumo kontrolę¹⁴⁸. Jeigu proporcingumo principą vertinti įrodymų leistinum kontekste pagal šiuos kriterijus, kai renkant duomenis (įrodymus), pavyzdžiui yra taikomi KŽĮ įstatyme numatyti kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai ar BPK numatytos kitos procesinės prievartos priemonės ir jos turi būti proporcingos nusikalstamos veikos sunkumui, tuomet jis bus aiškus ir suprantamas. Kadangi šiais informacijos rinkimo būdais yra skverbiamasi į privatų žmogaus gyvenimą, todėl, tai turi būti daroma proporcingai, kadangi siekis nustatyti tiesą bet kokia kaina yra draudžiamas¹⁴⁹. Todėl proporcingumo principo aiškinimas šiuo atžvilgiu, kaip įrodymų leistinumui keliamas reikalavimas, yra suprantamas.

Kartais tam tikrą „pasvėrimą“, kada yra proporcinga vieną ar kitą priemonę taikyti yra tiesiogiai numatyta įstatyme (pavyzdžiui BPK 158 straipsnis „Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai“ - gali būti atliekami tiriant tik labai sunkius, sunkius ir apysunkius nusikaltimus). Šioje normoje konkrečiai pabrėžta, jog ši priemonė gali būti taikoma tik tuo atveju, jei tiriami labai sunkūs, sunkūs ir apysunkiai nusikaltimai. Taigi, šioks toks numatymas kuomet proporcinga taikyti šią priemonę yra numatęs įstatymų leidėjas.

Iš esmės galima būtų teigti, jog baudžiamojo proceso principų pažeidimai

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115/2014.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008.

¹⁴⁸ GODA, G. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius: 2014, p. 41-42.

¹⁴⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 167.

tiesiogiai susijęs su įtariamąjo (kaltinamojo) teisių suvaržymais, kadangi pažeidus proceso principus, daugeliu atveju yra pažeidžiamos įtariamąjo (kaltinamojo) teisės.

Baudžiamojo proceso kodekso komentare numatyta, kad be proporcingumo principo pažeidimo duomenys negali būti pripažinti įrodymais ir tuomet, jei juos gaunant yra pažeidžiamas asmens neliečiamybės principas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje reglamentuota, kad draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žiauriai su juo elgtis taip pat nustatyti tokias bausmes bei su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicininiai tyrimai. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis bei psichinis neliečiamumas¹⁵⁰. Taigi, galima teigti, jog asmens neliečiamybės principas siejasi su reikalavimu, jog įrodymai neatitiks leistinumo reikalavimo, jeigu gaunant duomenis bus panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neleistina prievarta.

2.2.2. Duomenų gavimas panaudojant smurtą, grasinimus, kitokią neleistiną prievartą

Draudimas naudoti smurtą, žiauriai elgtis su žmogumi yra įtvirtintas ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, bet ir tarptautiniuose teisės aktuose, tokiose kaip 1948 m. JTO visuotinė žmogaus teisių deklaracija (5 straipsnis), 1966 m. JTO tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte (7 straipsnis), 1984 m. JTO konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (3 straipsnis), 1987 m. Europos konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, Europos Sąjungos žmogaus teisių chartijoje (4 straipsnis). Šie draudimai yra kategoriški bei negali būti pateisinami jokiais atvejais¹⁵¹.

Kad tokiu būdu gaunant duomenis, jie negalėtų būti pripažinti įrodymais dėl teisėtumo principo pažeidimo, nekyla abejonių, tačiau plačiau reikėtų aptarti dvi EŽTT bylas bei šiose sprendimuose padarytas išvadas.

Byla Gafgen prieš Vokietiją. Vokietijoje buvo atliekamas tyrimas dėl vienuolikmečio vaiko pagrobimo ir išpirkos už jį reikalavimo. Sulaikius įtariamąjį jam buvo pagrasinta, kad jo atžvilgiu bus panaudoti smurtinio pobūdžio veiksmai, jei šis

¹⁵⁰ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹⁵¹ GODA, G. Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė, 2011 Nr. 80, p. 20.

nenurodys pagrobto vaiko buvimo vietos, kadangi buvo galvojama, kad vaikas dar yra gyvas, nors tuo metu jis jau buvo nužudytas. Išsigandęs šių grasinimų, įtariamasis davė parodymus, jog vaikas yra nebegyvas bei nurodė kur paslėptas jo kūnas. Taigi, naudojant grasinimus buvo gauta informacija apie paslėptą vaiko kūną. Vokietijos nacionaliniai teismai vertindami šią situaciją konstatavo, jog buvo padarytas nužudymas, o gaunant šiuos parodymus buvo naudojami grasinimai kankinti, bet ne pats kankinimas, todėl procesas buvo nenutrauktas ir asmuo nuteistas kalėti iki gyvos galvos, o parodymų gavimą grasinimais, tiesiog nepripažino įrodymais, o vertino kitus surinktus įrodymus. Nuteistasis kreipėsi į EŽTT, teigdamas, kad jo byla buvo išnagrinėta pažeidžiant EŽTK nuostatas. EŽTT konstatavo, kad buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis numatantis draudimus kankinti, žiauriai, nežmoniškai ar žeminančiai elgtis, bet nenustatė EŽTK 6 straipsnio pažeidimo, kuris numato sąžiningo, teisingo proceso principą, pažeidimo. EŽTT kategoriškai pasisakė, jog EŽTK 3 straipsnio pažeidimas negali būti pateisinamas net ir gresiant pavojui gyvybei ar iškilus grėsmei valstybei. Taip pat pabrėžė, jog pažeidžiant EŽTK 3 straipsnio nuostatas tiesiogiai gautą informaciją negalima naudoti kaip įrodymą pagrindžiant kaltinamojo kaltę, nes tai reikš EŽTK 6 straipsnio pažeidimą (procesas bus pripažintas nesąžiningu). Taigi, šioje byloje asmens prisipažinimas buvo išgautas naudojant grasinimus panaudoti smurtą, tačiau šios apklausos metu buvo sužinota apie kitus įrodymus (vaiko lavoną, daiktus, kurie turėjo įtakos veikos atskleidimui), kurie nebuvo pripažinti gauti neteisėtais būdais¹⁵²

Jalloh prieš Vokietiją byloje buvo susiklosčiusi kiek kitokia situacija, negu pirmoje nagrinėjamoje byloje. Policijos pareigūnai sulaikė asmenį, kuris buvo įtariamasis narkotikų prekyba bei sulaikymo metu nurijo plastikinį paketą, kurio viduje buvo narkotinės medžiagos. Įtariamajam buvo nuspręsta duoti vėmimą sukeliančių vaistų, tačiau jis juos atsisakė išgerti. Todėl keturi policijos pareigūnai laikydami įtariamąjį su medicinos darbuotojo pagalba jam per nosį įkišo skrandžio zondą per kurią suleido reikiamus vaistus, o įtariamasis išvėmė paketą, kuriame rasta 0,2182 g kokaino. Dėl tokio elgesio jis kreipėsi su pareiškimu į EŽTT, kuriame nurodė, kad tris dienas galėjo valgyti tik sriubą, o iš nosies jam kraujavo ilgiau negu dvi savaites. Jokių medicininių duomenų, patvirtinančių šiuos negalavimus, jis nepateikė. EŽTT konstatavo, jog buvo EŽTK 3 straipsnio (nežmoniško ir žeminančio elgesio) bei 6 straipsnio (sąžiningo proceso – teisė pačiam nekaltinti savęs) pažeidimai. Taigi, konstatavus, jog narkotikai buvo gauti pažeidus EŽTK 3 straipsnį, o jie buvo esminis įrodymas byloje, todėl buvo konstatuotas

¹⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010-06-01 sprendimas Gafgen prieš Vokietiją byloje, Nr. 22978/05.

EŽTK 6 straipsnio pažeidimas¹⁵³.

Tuomet, kai duomenys gaunami grasinant panaudoti smurtą ar jį panaudojus, jog tokie duomenys negali būti įrodymais tiek teismų praktikoje¹⁵⁴, tiek doktrinoje¹⁵⁵, pasisakoma vienareikšmiškai, tačiau požiūris į tai ar kiti duomenys, kurie išplaukia iš tokiomis būdais gautų duomenų, nėra vienodas, pavyzdžiui JAV, kur taikoma „užnuodyto medžio vaisių“ doktrina - pažeidimas, kuris padarytas atliekant pirmą įrodymų rinkimo veiksmą, užkerta kelią panaudoti ir kitus įrodymus, kurie surinkti pirmo įrodymo pagrindu, kadangi „užnuodyto medžio vaisiai taip pat yra nuodingi“¹⁵⁶. Lietuvoje tokie duomenys, kurie gauti grasinimais panaudoti smurtą ar jį panaudojus, vienareikšmiškai negalėtų būti pripažinti leistiniais, tačiau jei iš tokių duomenų sužinoma apie kitus duomenis, tai tie duomenys gali būti naudojami įrodinėjimo procese¹⁵⁷ (netaikoma aukščiau minėta „užnuodyto medžio vaisių doktrina“).

Taigi, aptarus pirmuosius du mokslo doktrinoje pateiktus teisėtumo reikalavimus (1) nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai bei 2) panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neleistina prievarta), išanalizavus teismų praktikos pavyzdžius bei mokslo doktriną, darytinos išvados, jog antrojo reikalavimo pažeidimas renkant duomenis, nulemia tokių duomenų neteisėtumą bei negalimumą juos panaudoti įrodinėjimo procese, nepaisant to, kokie šie duomenys būtų svarbūs, tačiau jei iš tokių duomenų sužinoma apie kitus duomenų šaltinius, tai tie duomenys gali būti pripažinti įrodymais. Pabrėžtina, kad besąlyginis duomenų nepripažinimas įrodymais, kai tai padaroma nepagrįstai suvaržant žmogaus teises, siejama ne su bet kokio proceso dalyvio teisių pažeidimu, o būtent įtariamojo (kaltinamojo) iš esmės suvaržytomis teisėmis, tačiau ši nuostata, pagal šiuo metu formuojamą teismų praktiką, nėra visiškai imperatyvi ir kaip matyti, tam tikrais atvejais yra pateisinama.

2.2.3. Duomenų gavimo tvarkos pažeidimai, turintys ir neturintys įtakos gautų duomenų patikimui

Kalbant apie likusius du, mokslo doktrinoje numatytus reikalavimus, kuriuos pažeidus duomenys negali būti laikomi įrodymais (proceso veiksmas atliktas nesilaikant tam veiksmui atlikti nustatytos tvarkos; bei proceso veiksmo rezultatai iš

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2006-07-11 sprendimas Jalloh prieš Vokietiją byloje, Nr. 54810/00.

¹⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2010-06-01 sprendimas Gafgen prieš Vokietiją byloje, Nr. 22978/05.

¹⁵⁵ GODA, G. Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė, 2011 Nr. 80, p. 31.

¹⁵⁶ Ibid., p. 25.

¹⁵⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011, p 169.

esmės netinkamai užfiksuoti), analizuojant teismų praktikos pavyzdžius, matyti, jog jie nėra laikomi absoliučiai besąlyginiai bei tam tikri nežymus nukrypimai nuo proceso veiksmui keliamų taisyklių bei rezultatų fiksavimų yra toleruojami¹⁵⁸.

Siekiant plačiau aptarti ir išnagrinėti šiuos reikalavimus, kuomet duomenys gali būti pripažinti įrodymais, pažeidus šiuos reikalavimus, o kuomet – ne¹⁵⁹, reikėtų apžvelgti Įrodinėjimo apžvalgą, teisės doktriną bei LAT formuojamą teismų praktiką šiuo klausimu.

Įrodinėjimo apžvalgoje buvo suformuluoti abstraktūs BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatų kriterijai, kuomet renkant duomenis ir nežymiai pažeidžiant minėto straipsnio nuostatas, duomenys yra pripažįstami įrodymais.

Minėtoje apžvalgoje nurodoma: „kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai (ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas), būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme numatytu būdu (principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“) ir ar nebuvo pažeista įstatyme nustatyta duomenų gavimo tvarka“. Tačiau, jeigu valstybės institucijos ar pareigūnai duomenis gavo tokiu būdu, kuris nėra numatytas įstatyme, tai tokie duomenys nėra pripažįstami įrodymais, kad ir kokie jie svarbūs būtų.¹⁶⁰ Dėl duomenų gavimo tvarkos pažeidimų, tokia kategoriška nuostata nėra daroma bei nurodoma, „kad nustatytos duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys jau negali būti įrodymais. Nustačius, kad, renkant duomenis buvo pažeista jų gavimo tvarka, būtina įvertinti: 1) ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir 2) ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės“¹⁶¹.

Taigi, matyti, kad valstybės institucijų ar pareigūnų elgesio (veikimo) neteisėtumas BPK 20 straipsnio 4 dalies atžvilgiu gali pasireikšti dviem būdais - veikiant apskritai be įstatymo pagrindo (įstatyme nenumatytu būdu) arba pažeidžiant valstybės institucijų veiklą reglamentuojančių įstatymų normas (pažeidžiant įstatyme nustatytą duomenų gavimo (rinkimo) tvarką ir dėl šių pažeidimų suvaržant įstatymų garantuotas

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-12-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-567/2014; Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2011-06-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-320/2011.

¹⁵⁹ Sutiktina su A. Juozapavičiaus nuomone, jog sukuriamas tam tikras dirbtinumas išskiriant duomenis, kurie nepripažįstami įrodymais dėl to, kad jie nepatikimi, ir duomenis, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau yra nepatikimi. Toks klasifikavimas iš esmės neturi jokios didesnės teisinės reikšmės, kadangi abiem atvejais, tai lemia jų neleistinumą baudžiamajame procese ir jais nesivadovaujama. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje: alternatyvios sampratos pagrindai. Iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys. Vilnius, 2012, p. 98.

¹⁶⁰ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p.330; Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-496-746/2015.

¹⁶¹ Ibid., p. 330.

kaltinamojo teisės)¹⁶². Teismų praktikoje formuojama pozicija, kad tik tais atvejais, kai valstybės institucijos ir pareigūnai veikia įstatyme nenumatytu būdu, duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra formalus – tai, ar pažeidžiamos kokios nors teisės, laisvės ar teisėti interesai, neturi jokios reikšmės. O duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimas, kaip pažymima ir Įrodinėjimo apžvalgoje, savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys negali būti įrodymais: tokiais atvejais duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra ne formalusis (norminės tvarkos pažeidimas), bet materialusis, konkrečiai – įrodymų nepatikimumas ir (ar) kaltinamojo teisių pažeidimas¹⁶³.

Kitaip tariant, esant formaliam duomenų nepripažinimo įrodymų pagrindui (įstatyme nenumatytu būdu), tokiu būdu surinkti duomenys negali būti pripažinti įrodymais, nepaisant to, kokie jie svarbūs būtų. O esant materialiam duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindui, jis dar savaime nenulemia tokių duomenų, nepripažinimo įrodymais, kadangi turi būti patikrinta ar duomenų gavimo tvarkos pažeidimai turėjo įtakos duomenų patikimumui ir ar buvo suvaržytos įtariamojo (kaltinamojo) teisės.

Toliau plačiau aptarsime kriterijų, kai renkant duomenis buvo padaromi tvarkos pažeidimai (materialusis), kurie neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui (duomenys pripažinti įrodymais) bei kai tokie pažeidimai turėjo įtakos duomenų patikimumui (duomenys nebuvo pripažinti įrodymais).

BPK yra reglamentuoti įvairūs duomenų rinkimo būdus, pavyzdžiui: VI skyrius – „Daiktai ir dokumentai“; XII – „Kitos procesinės prievartos priemonės“; XIV – „Ikiteisminio tyrimo veiksmai“ ir pan. Nei įrodymų apžvalgoje, nei teismų praktikoje nėra konkrečiai išskiriami tie straipsniai bei jų dalys, kuriuose numatytų duomenų rinkimo nuostatas pažeidus, šie pažeidimai nebūtų traktuojami kaip esminiai ir duomenys galėtų būti pripažinti įrodymais. Siekiant kaip galima plačiau aptarti atvejus, kuomet renkant duomenis padaryti pažeidimai neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, toliau bus pateikta LAT praktika, kuomet teismas pažeidimus traktavo kaip neturinčius įtakos gautų duomenų patikimumui.

Kasacinė byla Nr. 2K-359-648/2015: „2008 m. kovo 26 d. kratą ir poėmį, esminių BPK 149 straipsnio nuostatų buvo laikomasi, kratos ir poėmio protokoluose buvo pažymėti kai kurie individualūs paimtų daiktų požymiai, tačiau pačiuose protokoluose nepažymėta, kaip paimti daiktai buvo supakuoti ir užantspauduoti. Iš kviestinės I. K. pastabų ir kratos bei poėmio protokolų turinio įmanoma suprasti, kad paimti daiktai

¹⁶² JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 59.

¹⁶³ Ibid., p. 59.

dalyvaujantiems kratoje asmenims buvo parodyti, o BPK 149 straipsnio 9 dalies reikalavimai buvo įvykdyti, protokoluose yra visų šiuose proceso veiksmuose dalyvavusių asmenų parašai, po pastabomis yra G. K. parašai, bet jo pastabos, kad nematė, kaip daiktai buvo supakuoti, nėra. BPK 149 straipsnis griežtos daiktų supakavimo tvarkos nereglamentuoja, paimti daiktai ir dokumentai kratos ar poėmio vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami (BPK 149 straipsnio 7 dalis). Specialistas A. M., tyręs šiais proceso veiksmis gautus daiktinius įrodymus (avalynę), teisme patvirtino, kad jam tirti perduotų daiktų pakuotės nebuvo pažeistos. Tai, kad pačiuose protokoluose nepažymėta, kaip daiktai buvo pakuojami, nelaikytina esminiu BPK pažeidimu, dėl kurio reikėtų kratos ir poėmio rezultatus pripažinti niekiniais. Minėti kratos ir poėmio protokolai atitinka BPK 95 straipsnio, 96 straipsnio 1 dalies 1 punkto kriterijus, todėl laikytini dokumentais, teisėtų proceso veiksmų rezultatais, taigi skundžiamame nuosprendyje jais kaip įrodymais vadovautasi pagrįstai bei teisėtai.¹⁶⁴.

Kasacinė byla Nr. 2K-332-696/2016: „<...> kasatorius nepagrįstai kelia abejonės ir dėl neva pažeistų BPK 149 straipsnio 7 dalies nuostatų. Iš skundžiamų sprendimų turinio matyti, kad degalų bake rasto objekto su draudžiamomis medžiagomis visos paėmimo ir supakavimo aplinkybės buvo išaiškintos ir netikslumai pašalinti apklausus tiek nuteistą M. G., tiek tokį proceso veiksmą atlikusius pareigūnus ir specialistę, ištyrusią rastas minėtas medžiagas. Kolegijos vertinimu, apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nepripažino esminiu baudžiamojo proceso pažeidimu dėl kratos protokole neužfiksuoto būdo, kaip šios medžiagos buvo supakuotos ir (ar) užantspauduotos, nes toks formalus pažeidimas neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, neprieštaravo kratos protokole bei nuotraukose užfiksuotai informacijai ir nepažeidė kasatoriaus, kaip įtariamojo, teisių. Atsižvelgdama į šiuos argumentus, teisėjų kolegija konstatuoja, kad aptarto ikiteisminio tyrimo veiksmo – kratos – atlikimo pagrindai ir tvarka, nustatyti BPK 145 ir 149 straipsnyje, nepažeisti“¹⁶⁵.

Kasacinė byla Nr. 2K-382/2014: „Kaip matyti iš kratos protokolo, jame nurodyti paimtų daiktų, taip pat ir trijų striukių individualūs požymiai. BPK 149 straipsnio 7 dalies nuoroda, kad paimti daiktai kratos vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami, nėra imperatyvi. Taigi šio reikalavimo nesilaikymas ar galimybių nebuvimas vietoje supakuoti ir užantspauduoti paimamus daiktus pats savaime nereiškia, kad paimti daiktai negali būti laikomi įrodymais“¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-359-648/2015.

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-10-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-332-696/2016.

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-10-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-382/2014.

Kasacinė byla Nr. 2K-44/2013: „Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad tai, jog nukentėjusysis J. K., atliekant T. S. atpažinimą pagal nuotrauką, kasatorę atpažino iš tokios pačios nuotraukos, kuri prieš tai buvo įdėta laikraščio internetiniame tinklalapyje, tai, jog, vykdant asmens parodymą atpažinti, dalyvavusių staisčių išvaizda tam tikru aspektu skyrėsi nuo atpažintino asmens – T. S., nereiškia tokio BPK 192 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų pažeidimo, kuris būtų laikomas esminiu, t.y. sukliudžiusiu teismams išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą. <...> Be to, iš BPK 192 straipsnio 1 dalies nekyla reikalavimas, kad kartu su atpažintinu asmeniu būtų parodomi asmenys, kurie pagal išvaizdą yra labai panašūs į atpažintiną asmenį. Šiuo atveju svarbiausia, kad tokie asmenys neturėtų tokių požymių, kurie juos akivaizdžiai skirtų nuo atpažintino asmens (pvz., būtų skirtingų rasių, turėtų sužalotą veidą, labai skirtųsi savo ūgiu, svoriu)“¹⁶⁷.

Kasacinė byla Nr. 2K-374-489/2015: „Nors kasatoriaus, gimusio 1966 m., nuotrauka visiems jį atpažįstantiems asmenims buvo parodyta kartu su kitų penkių asmenų, kurie iš išvaizdos jaunesni už G. J., o atpažinimo protokoluose neįrašyta šio ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimo vieta ir laikas, tačiau šis pažeidimas nelaikytinas esminiu BPK pažeidimu, nes tuo nebuvo suvaržytos įstatymų garantuotos įtariamojo G. J. teisės, taip pat tai nesukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą. Kasaciniame skunde nurodoma, kad buvo pažeista BPK 191 ir 192 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta asmens parodymo atpažinti tvarka, nes nuteistasis G. J. buvo atpažintas pagal nuotrauką, nors neegzistavo BPK 192 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas pagrindas – kai to reikia liudytojo ar nukentėjusiojo asmens saugumui užtikrinti. Tokie nuteistojo argumentai dėl asmens parodymo atpažinti metu padarytų esminių BPK pažeidimų – nepagrįsti“¹⁶⁸.

Kasacinė byla Nr. 2K-33/2014: „Iš liudytojos R. T. 2010 m. gruodžio 30 d. duotų parodymų matyti, kad ji tuoj po įvykio visus keturis sulaikytus ir pristatytus nuteistuosius matė policijos komisariate. <...>. Pagal baudžiamojo proceso įstatymą atpažįstantis asmuo pirmiau turi būti apklaustas apie aplinkybes, kuriomis jis matė ar kitaip įsidėmėjo atpažintiną asmenį, daiktą ar kitokį objektą, taip pat apie žymes ir ypatybes, pagal kurias jis gali atpažinti tą asmenį (BPK 191 straipsnis). Šie reikalavimai nebuvo įvykdyti ir praėjus beveik penkiems mėnesiams tyrėjo G. A. surengtame atpažinime iš nuotraukų liudytoja R. T., 2011 m. gegužės 18 d. iš veido bruožų vėl atpažino S. Č., nurodė jį kaip asmenį, mušusį jos vyrą. Kolegija sprendžia, kad tokiomis

¹⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2013-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-44/2013.

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-374-489/2015.

aplinkybėmis atliktas S. Č. parodymas atpažinti iš nuotraukų neatitinka BPK 191–192 straipsniuose nustatytų reikalavimų, keliamų siekiant objektyvių atpažinimo rezultatų. Tačiau šis BPK pažeidimas nelaikytinas esminiu, nes liudytojos R. T. parodymų apie S. Č. veiksmus patikimumas patikrintas 2011 m. birželio 1 d. akistatos metu. <...>. Taigi, nors teismas S. Č. atpažinimo medžiaga rėmėsi, tačiau tai nebuvo svarbiausi duomenys, kuriais pagrįstas kasatoriaus kaltumas¹⁶⁹. Kasacinė byla Nr. 2K-595/2012: „Gynybos pateiktas Kauno apskrities VPK raštas pagrįstai įvertintas kaip dokumentas, patvirtinantis, kad iš tiesų V. Ž. ir E. K. parodymų patikrinimo vietoje protokoluose nurodytas laikas yra netikslus, nes protokoluose nurodytu laiku nuteistieji nebuvo išvežti iš areštinės. Tačiau, atsižvelgę į tai, kad parodymų patikrinimas vietoje neabejotinai buvo atliktas – tą patvirtina prie šių veiksmų protokolų kaip priedai pridėtos nuotraukos, teismai padarė teisingą išvadą, kad nustatyti datos ir laiko netikslumai negali būti vertinami kaip esminiai trūkumai, lemiantys šių procesinių veiksmų neteisėtumą, jų neatitikimą BPK 196 straipsnio reikalavimams¹⁷⁰.

Kasacinė byla Nr. 2K-610/2012: „Iš tikrųjų 2009 m. liepos 1 d. ir 2009 m. lapkričio 18 d. kratos protokoluose fiksuojant kratos rezultatus ne visiškai laikytasi BPK 149 straipsnio 7 dalyje nustatyto reikalavimo supakuoti ir užantspauduoti rastus daiktus. Tačiau šio BPK pažeidimo teisėjų kolegija nelaiko esminiu, nes jis neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir nepažeidė E. Č. kaip kaltinamojo teisių. Pirmosios kratos metu dalyvavo E. Č., kviestiniai A. U. ir K. R. bei tyrėjai V. J., A. G. ir R. R., antrąją kratą tyrėjai V. K., E. V., O. K., J. Š. ir L. R. taip pat atliko dalyvaujant E. Č. Atlikus kratas, visi dalyvavę asmenys pasirašydami protokolą patvirtino kratos eigą ir jos rezultatus. Rasti įvairūs daiktai (lapeliai, vaistai, tabletės, dėžutės, buteliukai ir kt.) suskaičiuoti ir kratos protokoluose aprašyti, nurodant pagrindinius jų požymius.“¹⁷¹.

Toliau pateiksime LAT praktikos pavyzdžius, kuomet padaryti duomenų rinkimo tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, dėl ko duomenys nebuvo pripažinti įrodymais.

Kasacinė byla Nr. 2K-456/2014: „Pirmosios instancijos teismas teisingai pažymėjo, kad atliekant kratas pas T. V. ir R. S., kurių metu buvo paimti jų drabužiai, kuriuos jie galbūt dėvėjo įvykio metu, nesilaikyta BPK 149 straipsnio 7 dalies reikalavimo kratos vietoje daiktus supakuoti ir užantspauduoti. Apie kratų metu paimtų drabužių supakavimą ir užantspaudavimą protokoluose apskritai nėra jokių duomenų. <...> Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, jog BPK 149 straipsnio 7 dalies reikalavimas, kad

¹⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-01-28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-33/2014.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2012-12-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-595/2012.

¹⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2012-12-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-610/2012.

kratos vietoje daiktai turi būti kaip įmanoma supakuoti ir užantspauduoti, yra imperatyvus. Tik tinkamai laikantis minėto reikalavimo, kurį galima patikrinti baudžiamojo proceso įstatyme numatytais proceso veiksmais (perskaitant kratos protokolą bei sulyginant su specialistui pateiktų daiktų įpakavimu ir pan.), to ir reikalaujama BPK 20 straipsnio 4 dalyje, neliktų pagrindo abejoti, koku būdu atsirado šūvio pėdsakai ant T. V. drabužių (specialistas nustatė, kad 2 stibio-bario-švino dalelės rastos ant striukės ir 1 ant kelnų, kurios, pagal bylos duomenis, pirktos po įvykio)¹⁷².

Kasacinė byla Nr. 2K-268-697/2016: „Nagrinėjant bylą teisme nebuvo išnagrinėta ir išsiaiškinta apie pirminės informacijos gavimo aplinkybes, kurios pagrindu buvo sankcionuoti OVĮ numatyti veiksmai dėl veikos, už kurią nuteisti A. G. ir J. G.. Šiame kontekste visai kitą reikšmę įgauna ir kasatorių skunduose minimi ikiteisminio bylos proceso pažeidimai atliekant automobilio apžiūrą bei kratą. Šie veiksmai vyko nakties metu nuo 2012 m. vasario 2 d. 22.30 val. iki 2012 m. vasario 3 d. 02.49 val. Kratos protokolą surašė vyr. tyrėjas R. M., tačiau R. P. ir T. R., apklausiami teisme nurodė, jog R. M. iki šio procesinio veiksmo pabaigos nedalyvavo, o protokolą surašė ir pasirašė jie, vėliau atvykę į darbą, tuo tarpu R. M. tvirtina dalyvavęs iki kratos veiksmo atlikimo pabaigos, kol buvo surasti paketai su narkotinėmis medžiagomis. Prieštaringi parodymai dėl asmens, kuris surašė kratos protokolą, nebuvo pašalinti nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme. Apeliacinės instancijos teismas nepasisakė ir dėl kitų pažeidimų, kurie buvo padaryti kratos metu, nes kratos protokole pažeidžiant BPK 149 straipsnio 7 dalies reikalavimus nebuvo aprašyta, kokie surasti paketai, nenurodytas jų svoris, dydis bei kitos fizinės savybės, kurios turi būti pažymimos procesinio veiksmo protokole. Kratos protokole nurodyta, kad surasti daiktai supakuoti į specialius paketus ir užantspauduoti, tačiau R. P. T. R. ir kitų asmenų atžvilgiu pradėtas ikiteisminis tyrimas ir jų pačių parodymai patvirtina, jog dalis narkotinių medžiagų buvo iš paketų paimta, todėl kratos metu paimtų daiktų procesinis įforminimas kelia pagrįstų abejonių atitikimui įstatyme įtvirtintiems reikalavimams įrodymų teisėtumui ir leistinumui.<...>Po šio tyrimo 2012 m. kovo 30 d. buvo atliekamas daktiloskopinis tyrimas, kurio metu nufotografuoti gauti objektai, tačiau jie neatitinka išvaizdos, kuri užfiksuota 2012 m. vasario 3 d. kratos metu surastų objektų nuotraukose. Bylos nagrinėjimo teisme metu šios aplinkybės nebuvo išnagrinėtos ir išsiaiškintos. Nuosprendį priėmęs teismas vadovavosi neteisėtai pradėto ikiteisminio tyrimo duomenimis, neskirdamas pakankamai dėmesio tam, kad pareigūnai liudytojais R. P. ir T. R. darė didelę neteisėtą įtaką ne tik operatyvinių veiksmų atlikimo

¹⁷² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-11-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-456/2014.

metu, bet ir visai ikiteisminio tyrimo eigai ir jo metu rinktai medžiagai¹⁷³.

Kasacinė byla Nr. 2K-456/2014: „Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad asmens parodymo atpažinti pagal jo nuotrauką protokolai, kuriuose užfiksuota, kad liudytojas Nr. 1 atpažįsta T. V., o liudytojas L. K. atpažįsta T. V., kaip panašų asmenį, yra neleistini įrodymai, nes T. V. liudytojams pateiktose nuotraukose yra su antrankiais, t. y. jo nuotrauka turi išskirtinę savybę, palyginti su kitų parodytų atpažinti asmenų nuotraukomis, tuo padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. Kasatoriaus argumentai, kad T. V. nuotraukoje (visu ūgiu) nematyti, kad jis užfiksuotas galbūt su antrankiais, be to, liudytojai jį atpažino pagal išvaizdą, todėl atpažinimo turiniui ši aplinkybė neturėjo reikšmės, nėra įtikinantys“¹⁷⁴.

Kaip matyti pirmoje grupėje pateikti LAT praktikos pavyzdžiai, kai duomenų rinkimo tvarkos pažeidimai neturėjo įtakos duomenų patikimumui ir duomenys buvo pripažinti įrodymais bei teismas jais vadovavosi. Antroje grupėje pateikti pavyzdžiai, kuomet duomenys dėl tvarkos pažeidimų nebuvo pripažinti įrodymais ir teismais jais nesivadovavo. Iš pirmos ir antros grupės pavydžių matyti, kad kai kurie pažeidimai savo pobūdžiu yra vienodi, tačiau vienu atveju teismas tokius duomenis pripažįsta įrodymais, o kitu – ne (pavyzdžiui: „teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, jog BPK 149 straipsnio 7 dalies reikalavimas, kad kratos vietoje daiktai turi būti kaip įmanoma supakuoti ir užantspauduoti, yra imperatyvus“¹⁷⁵, kitoje byloje: „BPK 149 straipsnio 7 dalies nuoroda, kad paimti daiktai kratos vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami, nėra imperatyvi“¹⁷⁶). Tokios kategoriškos teismų formuojamos taisyklės, tuos pačius duomenų gavimo tvarkos pažeidimus leidžia vertinti nevienodai, o toks vertinimas sukelia pasekmes, kadangi vienu atveju toks pats pažeidimas vertinamas, kaip neturintis įtakos duomenų patikimumui (duomenys pripažįstami įrodymais), o kitu atveju toks pats pažeidimas nulemia įrodymų (duomenų) neleistinumą. Sutiktina, jog tie patys pažeidimai, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, vienu atveju gali nulemti įrodymų neleistinumą, o kitu ne, tačiau, tai neturi būti formuojama kaip imperatyvi nuostata, o tai turi būti vertinama pagal konkrečias bylos aplinkybes. Akivaizdu, kad BPK 149 straipsnio 7 dalies pažeidimas daugeliu atveju nėra traktuojamas kaip esminis, o suformavus nuostatą, jog BPK 149 straipsnio 7 dalis yra imperatyvi taisyklė, tai reiškia, jog jos nesilaikant – duomenys negali būti pripažinti įrodymais, nepriklausomai nuo to, kad jis gali ir neturėti jokios įtakos duomenų patikimumui. Manytina, jog tokia praktika

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-07-05 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-268-697/2016.

¹⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-11-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-456/2014.

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-11-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-456/2014.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-10-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-382/2014.

yra kritikuotina. Iš teismų praktikos analizės matyti, jog tam tikrais atvejais teismas nustatydamas pažeidimus ir laikydamas jos neesminiais, neturinčiais įtakos gautų duomenų patikimumui, konstatuoja, jog atlikto procesinio veiksmo tvarka ir pagrindai nebuvo pažeisti, tačiau tokia išvada yra nelogiška, kadangi konstatavus, jog pažeidimas buvo, to negalima traktuoti, kaip pažeidimo nebuvimo, kadangi procesinės nuostatos buvo pažeistos, tiesiog pažeidimas nebuvo esminis ir jis neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, kadangi jo patikimumas buvo patikrintas kitais BPK numatytais veiksmais („<...> toks formalus pažeidimas neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, neprieštaravo kratos protokole bei nuotraukose užfiksuotai informacijai ir nepažeidė kasatoriaus, kaip įtariamojo, teisių. Atsižvelgdama į šiuos argumentus, teisėjų kolegija konstatuoja, kad aptarto ikiteisminio tyrimo veiksmo – kratos – atlikimo pagrindai ir tvarka, nustatyti BPK 145 ir 149 straipsnyje, nepažeisti.“¹⁷⁷). Pastebėtina ir tai, jog tam tikrais atvejais teismai nepateikia argumentų, kodėl vienas ar kitas nustatytas pažeidimas nėra laikomas esminiu bei teismas tokius duomenis pripažįsta įrodymais ir jais remiasi („Kasaciniame skunde nurodoma, kad buvo pažeista BPK 191 ir 192 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta asmens parodymo atpažinti tvarka, nes nuteistasis G. J. buvo atpažintas pagal nuotrauką, nors neegzistavo BPK 192 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas pagrindas – kai to reikia liudytojo ar nukentėjusiojo asmens saugumui užtikrinti. Tokie nuteistojo argumentai dėl asmens parodymo atpažinti metu padarytų esminių BPK pažeidimų – nepagrįsti“¹⁷⁸), manytina, kad kiekvienas procesinis pažeidimas, turėtų būti motyvuojamas, kodėl jis nėra laikomas esminiu pažeidimu. Minėtu atveju teismas nepateikė nei motyvų, nei jo patikimumo nepatikrino kitais BPK numatytais veiksmais, kaip to reikalauja formuojama teismų praktika.

Šiuo atveju sutiktina su A. Juozapavičiaus išskirta alternatyvia įrodymų leistinum samprata, kurią jis išskyrė remdamasis Vakarų Europos kontinentinės teisės šalių (Vokietijos) tradicijomis, jog įrodymų leistinum sąvoka (duomenys gauti teisėtai būdais), susideda iš dviejų savarankiškų dalių: a) įrodymų (duomenų) rinkimo leistinum ir b) įrodymų (duomenų) naudojimo neleistinum¹⁷⁹. Pasak A. Juozapavičiaus, teisės doktrinoje, šių savarankiškų dalių nagrinėjimas padėtų aiškiau nustatyti leistino veikimo ribas, kuomet duomenų (įrodymų) rinkimo tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, o kuomet, tai neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui.

Kaip matyti iš teismų praktikos analizės – įrodymų (duomenų) rinkimo

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016-10-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-332-696/2016.

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-06-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-374-489/2015.

¹⁷⁹ JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 83.

leistinumo pažeidimas, ne visais atvejais nulemia tokių duomenų neleistinumą. Tačiau apibrėžti atvejus, kuomet vienas ar kitas pažeidimas yra laikytinas esminiu, o kitas – ne, sudėtinga.

Išanalizavus aukščiau pateiktą informaciją, darytina išvada, jog besąlyginis duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra tuomet, kai valstybės institucijos ar jų pareigūnai, duomenis surenka įstatyme nenumatytu būdu. Tuomet, kai renkant duomenis buvo padaryti tvarkos pažeidimai, reikia įvertinti ar šie pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos įtariamojo (kaltinamojo) teisės, jei pastarieji du kriterijai nepažeisti, tuomet duomenys pripažįstami įrodymais. Iš teismų praktikos analizės matyti, jog pastarasis kriterijus yra vertinamas pagal konkrečias bylos aplinkybes bei konkrečių atvejų, kuomet visais atvejais tam tikri pažeidimai būtų vertinami kaip esminiai ir suvaržantys įtariamojo (kaltinamojo) teises, išskirti negalėtume, kadangi tas pačias aplinkybes, skirtingose bylose, teismai vertina nevienodai.

2.2.4. Privačių asmenų surinktų duomenų teisėtumo reikalavimai

Kaip jau ne kartą minėtą, BPK 20 straipsnio 4 dalis adresuota ne tik valstybės institucijoms, kurios renka duomenis, tačiau ir proceso dalyviams (įtariamajam, kaltinamajam, gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui, taip pat įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovui) arba bet kokiam fiziniam ar juridiniam asmeniui (toliau – privatiems asmenims)¹⁸⁰. Jiems taikomos kitokios duomenų rinkimo nuostatos, t. y. privačių asmenų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu¹⁸¹. Todėl privačių asmenų surinktų duomenų teisėtumą reikia vertinti žvelgiant į įstatymuose numatytus draudimus bei koks elgesys yra neteisėtas bei prieštaraujantis teisei. Tokie draudimai dažniausiai numatyti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ar kituose

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-491-303/2015.

¹⁸¹ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. p. 329.

įstatymuose¹⁸². Kitaip tariant, šiems asmenims taikomos tik materialinės teisės normos, o valstybės institucijos, rinkdamos duomenis, privalo laikytis tiek pastarųjų, tiek procesinių teisės normų. Taigi, privatiems asmenims bet koks neteisėtas elgesys (prieštaraujantis įstatymui), gaunant duomenis, reiškia tokių duomenų nepripažinimą įrodymais¹⁸³.

LAT byloje Nr. 2K-122/2010 buvo nagrinėjama situacija, kuomet privatus asmuo slapta įrašė savo pokalbį su kitu asmeniu. Teismas aptariamoje byloje pažymėjo, jog „privatų asmenų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu, be to, įstatymai nedraudžia asmeniui slaptai įrašinėti savo pokalbių su kitais asmenimis. Toks privačiai padarytas garso įrašas, patvirtinantis ar paneigiantis reikšmingas aplinkybes bylai spręsti, gali būti pripažintas įrodymu“¹⁸⁴.

Pažymėtina, jog EŽTT byloje vanVondel prieš Nyderlandų Karalystę išdėstė tokią nuostatą, jog „privatų asmenų (telefono) pokalbių įrašinėjimas, padarytas vieno iš pašnekovų, ir privatus tokio įrašo naudojimas savaime nepažeidžia Konvencijos 8 straipsnio, jeigu tai padaryta privačiomis priemonėmis. Tačiau tokia situacija pagal jos pobūdį turi būti atskiriama nuo slapto susižinojimo kontrolės ir įrašinėjimo, kurį privatus asmuo atlieka oficialaus tyrimo (baudžiamojo ar kitokio) kontekste ir šio tyrimo naudai, valstybės tyrimo institucijoms pritariant ir teikiant techninę pagalbą privačiam asmeniui. Šioje byloje, nors pokalbio įrašus privatus asmuo padarė savo iniciatyva, įrangą jam parūpino valstybės institucija, kuri bent vieną kartą davė jam specialius nurodymus, kokią informaciją reikėtų išgauti pokalbio metu. Dėl to Teismas nusprendė, kad valstybės institucijos padarė esminį indėlį vykdant pasiklausymo planą, ir nebuvo įtikintas, jog įvykius kontroliavo privatus asmuo. Teismas konstatavo, kad buvo pažeista pareiškėjo teisė į privataus gyvenimo ir susižinojimo slaptumo gerbimą. Svarstomas apribojimas buvo priskirtas valstybės institucijai, tačiau jis šiuo atveju nebuvo grindžiamas kokia nors įstatymo ar kitokia teisės norma, o valstybės institucija atliekamo tyrimo metu neturėjo įgaliojimų, be kita ko, tokių kaip slaptas (telefono) pokalbių klausymasis“¹⁸⁵.

LAT praktikoje buvo susiklosčiusi identiška situacija, kuomet asmuo pareigūnams papasakojęs apie galimai iš jo reikalaujamą kyši, paprašė pareigūnų, kad šie suteiktų jam techninę įrangą pokalbiui įrašyti. Pareigūnai patikėjo liudytoju ir davė jam

¹⁸² JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012, p. 57.

¹⁸³ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, Nr. 27, p. p. 329.

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2010-03-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-122/2010.

¹⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007-10-25 sprendimas vanVondel prieš Nyderlandų Karalystę byloje, Nr.38258/03.

diktofoną bei mini diską. Vėliau liudytojas, sugrįžęs pas pareigūnus, nurodė jiems, kad ekonominės policijos pareigūnai reikalauja iš jo 1000 Lt kyšio ir tą patvirtina įrašytas pokalbis, bei parašė protokola–pareiškimą, kurio pagrindu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamos veikos, numatytos 225 straipsnio 2 dalyje (kyšininkavimas). Šioje byloje teismas konstatavo, kad pareigūnų veiksmai, suteikiant garso įrašymo techniką, nepradėjus ikiteisminio tyrimo, neatitinka įstatymų reikalavimų. Šiuos veiksmus pareigūnai galėjo atlikti tik, esant pagrindui, pradėjus operatyvinį (aut. past. kriminalinės žvalgybos) tyrimą ir laikydamiesi operatyviniams (kriminalinės žvalgybos) veiksams vykdyti nustatytų leistinumų reikalavimų pagal Operatyvinės veiklos įstatymą (dabar galiojantį Kriminalinės žvalgybos įstatymą). Šioje byloje teismas konstatavo, kad buvo pažeista duomenų gavimo tvarka, kadangi pradėjus ikiteisminį tyrimą, buvo naudojama techninė įranga, atlikti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, tačiau jie nebuvo sankcionuoti BPK 159 str. nustatyta tvarka, kadangi nebuvo priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis leisti atlikti minėtus veiksmus. Be to, teismas nurodė, kad „atlikdami minėtus veiksmus pareigūnai ignoravo galiojančius teisės aktus, apskritai nesivadovavo jokiais įstatymų nuostatomis. Kasatoriai pagrįstai teigia, kad tokio procesinio veiksmo kaip techninės įrangos, priklausančios valstybės institucijai, „paskolintinas“ joks teisės aktas nereglamentuoja“¹⁸⁶.

Iš aukščiau pateiktų LAT bylų matyti, jog abiem atvejais garso įrašai buvo daromi proceso dalyvių (privatų asmenų), tačiau šias situacijas teismai įvertino skirtingai. Pirmoje byloje remtasi principu „galima tai, kas neuždrausta“, o kadangi joks įstatymas nedraudžia asmeniui slaptai įrašinėti savo pokalbių su kitais asmenimis, todėl teismas konstatavo, jog asmuo, kuris darė garso įrašą, nepažeidė BPK 20 str. reikalavimų. Antroje byloje buvo vadovaujama principu „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“, kadangi proceso dalyvis veikė atstovaujamas pareigūnų, kurie jam paskolino garso įrašymo techniką, o tokio pobūdžio procesinio veiksmo joks teisės aktas nereglamentuoja, todėl padarytas garso įrašas neatitiko BPK 20 str. įrodymams keliamų reikalavimų.

Manytina, jog praktikoje gali pasitaikyti tokių situacijų, kuomet teisės saugos institucijos duos patarimus asmeniui, kaip ir kokią informaciją įrašyti pokalbio metu, o asmuo surinkęs tokią informaciją ir ją pateikdamas teisės saugos institucijoms, tokios surinktos informacijos pagrindu pradės baudžiamąjį persekiojimą. Taigi, gali susidaryti situacijos, kai privatus asmuo veiks (rinks duomenis) kontroliuojamas teisės saugos institucijų ir tokiu būdu surinkti nemažą dalį duomenų (įrodymų). Kita vertus kyla

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-141/2008.

klausimas ar vien teisėsaugos institucijos patarimai privačiam asmeniui, kaip ir kokią informaciją išgauti (neteikiant techninių priemonių), galėtų būtų traktuojama kaip Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas.

Galime teigti, jog tuomet, kai duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kiek jie reikšmingi nustatant bylos aplinkybes. Tokių duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra formalus ir tokių duomenų gavimas (įstatyme nenumatytu būdu) negali būti pripažintas įrodymais ir jais teisme nesivadovaujama.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Įrodymų ir įrodymų leistinumą samprata istoriškai smarkiai kito, tai priklausė nuo tam tikram istoriniam laikotarpiui būdingos santvarkos, vertybių sistemos, išsimokslinimo lygio. Laikui bėgant, nuo prioriteto nustatyti tiesą bet kokia kaina, praktiškai nekreipiant dėmesio į priemones bei jų efektyvumą siekiamam tikslui, buvo pereita prie kitų prioritetų, tokių kaip žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, proporcingumo ir kitų principų išaukštinimo, kurie nulėmė ir baudžiamojo proceso, duomenų rinkimo, vertinimo ypatumus.
2. Pradėjus ikiteisminį tyrimą duomenys turi būti renkami tik BPK nustatyta tvarka, tačiau ta aplinkybė, jog pradėjus ikiteisminį tyrimą ir kitų įstatymų pagrindu yra ieškoma duomenų šaltinių, teismų yra toleruojama. Iš esmės toleruojama ir tokia situacija, kai iki pradėdant ikiteisminį tyrimą, didžioji dalis duomenų yra surenkama kitų įstatymų pagrindu (dažniausiai KŽĮ), o pradėjus ikiteisminį tyrimą patikrinama ar šiuos duomenis galima patvirtinti BPK numatytais veiksmais. Manytina, jog tokia praktika yra ignoruojamos BPK 4 straipsnio 2 dalies nuostatos. Kita vertus taip „neprisirišama“ prie duomenų (įrodymų) formos (šaltinių) bei dėmesys sutelkiamas į duomenų (įrodymų) rinkimo leistinumą reikalavimus.
 - 2.1. Iš teismų praktikos analizės matyti, kad būtų konstatuotas duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas – nepagrįstai suvaržytos įtariamojo (kaltinamojo) teisės, tai šios teisės turi būti suvaržytos „iš esmės“, nenustačius, jog įtariamojo (kaltinamojo) teisės yra suvaržomos iš esmės, duomenys yra pripažįstami įrodymais ir jais yra vadovaujama.
 - 2.2. Proceso principų pažeidimai, tiesiogiai yra susiję kaltinamojo (įtariamojo) teisių suvaržymais.
 - 2.3. Išskirti konkrečius atvejus, kuomet duomenų rinkimo tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui bei tokie duomenys nebuvo pripažinti įrodymais, sudėtinga, kadangi teismai tuos pačius pažeidimus, įvertindamas konkrečias bylos aplinkybes, gali įvertinti skirtingai.
 - 2.4. Vienintelis ir kategoriškas duomenų nepripažinimas įrodymais pagrindas yra tuomet, kai duomenys yra gaunami panaudojant smurtą, grasinimus, kitokią neleistiną prievartą, kadangi, toks besąlyginis draudimas tiesiogiai kildinama iš EŽTK 3 straipsnio reikalavimų.
3. Tiek LAT praktikoje, tiek EŽTT praktikoje nėra pripažįstama „užnuodyto medžio vaisių“ doktrina.

4. Pagal šiuo metu formuojama teismų praktika, manytina, kad BPK 20 straipsnio 1 dalies („Įrodymai baudžiamajame procese yra **įstatymų** nustatyta tvarka gauti duomenys“) teisinis reglamentavimas būtų tikslesnis, jei jis būtų - „Įrodymai baudžiamajame procese yra **teisės aktu** nustatyta tvarka gauti duomenys“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. NORMINIAI AKTAI

Tarptautinės sutartys

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
2. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288
4. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 80-3141.
5. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 86-2393.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.
6. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.
7. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 110-5564
8. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 122-6093.
9. LTSR baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18 – 148.

II. TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. Birželio 26 d. Redakcija), 4 straipsnio (2001 m. Birželio 26 d., 2003 m. Balandžio 3 d. Redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. Birželio 26 d. Redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. Birželio 26 d. Redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos respublikos konstitucijai“
2. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3

punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Gäfgen prieš Vokietiją (*Gäfgen v. Germany*, No. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010).
2. Jalloh prieš Vokietiją (*Jalloh v. Germany*, No. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006).
3. Khan prieš Jungtinę Karalystę (*Khan v. TheUnitedKingdom*, No. 35394/97, judgmentof 12 May 2000).
4. Van Vondel prieš Nyderlandus (*Van Vondel v. TheNetherlands*, No. 38258/03, judgmentof 25 October 2007).
5. Lachowski prieš Lenkiją (*Lachowski v. Poland*, No. 9208/05., judgmentof 6 May 2014)
6. Ramanauskas prieš Lietuvą (*Ramanauskas v. Lithuania*, no. 74420/01, judgmentof 5 February 2008).

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo apžvalgos ir nutartys

1. Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, Nr. 27, p. 320-388.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 patvirtinta „Teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga“ Prieiga internete: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83442>
3. Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 09 nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-402/2012
4. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2016-10-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-332-696/2016
5. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2016-07-05 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-268-697/2016
6. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2016-06-28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-788/2016
7. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016-06-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-239-303/2016
8. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016-05-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-141-489/2016
9. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2015-11- 24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-491-303/2015
10. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494-677/2015

11. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015-11-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-464-699/2015
12. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2015-06-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-374-489/2015
13. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2015-06-23 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359-648/2015
14. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015-06-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330-222/2015
15. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2015-06-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-P-94-895/2015
16. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015-03-31 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168-139/2015
17. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015-03-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-169-507/2015
18. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2014-12-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-567/2014
19. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2014-11-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-456/2014
20. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2014-10-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-382/2014
21. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2014-01-28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-33/2014
22. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2014-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-115/2014
23. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-11-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-475/2013
24. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-06-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2013
25. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2013-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-44/2013
26. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013-01-22 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-38/2013
27. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2012-12-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-610/2012
28. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2012-12-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-595/2012
29. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012-03-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-162/2012
30. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2011-06-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-320/2011
31. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010-11-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2010
32. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008-12-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-221/2008
33. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2008-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-141/2008

34. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2008-03-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2008
35. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2008-01-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008
36. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-12-11 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-802/2007.
37. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų 2007-10-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-656/2007
38. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004-10-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-614/2004

III. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2006.
2. AŽUBALYTĖ, R., et al. Baudžiamojo proceso teisė. Metodinė priemonė. Vilnius, 2014.
3. BELEVIČIUS L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumą probleminiai aspektai. Kurapka V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011.
4. BATAITIS, A., et al. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1989.
5. CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. Jurisprudencija, 2001. T. 23 (15).
6. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. T.2.
7. EISSEN, E. The Principle of Proportionality in the Case – Law of the European Court of Human Rights.
8. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas, 2011.
9. GODA, G. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius: 2014.
10. GODA, G. Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė, 2011 Nr. 80.
11. JUOZAPAIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: 2012.
12. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė, 2010 77.
13. JURKA, R. et al. Baudžiamojo proceso principai. Metodinė mokymo knyga. Vilnius: Eugrimas. 2009.
14. KAVOLIS, M. Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę. Kaunas, 1933.

15. KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998. Nr. 5.
16. KOSAITĖ-ČYPIENĖ, E. Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
17. KUKLIANSKIS, S. Ikitėisminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 75(67).
18. KURAPKA, V. et al. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (Prof. Dr. Eugenijaus Palskio atminimui), 2011.
19. MACHOVENKO, J. Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Justitia*, 2007.
20. MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55.
21. MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius, 2008.
22. MIKELĖNAS, V. Teisės aiškinimas: teorinės ir praktinės problemos, *Justitia*. T. 2. 1997.
23. PANOMARIOVAS, A.; RAMANAUSKAS R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*, 2005, 75(67).
24. RINKEVIČIUS, J., et al. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
25. RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26.
26. RINKEVIČIUS, J. Procesiniai įrodymų baudžiamosiose bylose pagrindai. Vilnius, 1990.
27. ŠAPOKA, G. Ordalijos senovės teismo procese. *Jurisprudencija*, 1999.
28. VAIŠVILA, A. Teisės teorija Ketvirtasis leidimas. *Justitia*, Vilnius, 2014.
29. VANSEVIČIUS, S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.

SANTRAUKA

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintas vienas iš įrodymų leistinumui keliamų reikalavimų, kuris numato, jog įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys (20 straipsnio 4 dalis). Tačiau tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje, ši nuostata nėra kategoriška. Tai reiškia, jog tam tikrais atvejais įrodymais gali būti pripažįstami ir tokie duomenys, kurie gauti neteisėtu būdu, tačiau Baudžiamojo proceso kodekso teisinis reglamentavimas neatsako į klausimą, kurie iš pažeidimų nelaikyti esminiai ir nenulemiantys duomenų (įrodymų) neleistinumo.

Darbe analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, gvildenami įvairūs atvejai, kuomet pažeidžiant proceso principus; pažeidžiant žmogaus teises; panaudojant smurtą, grasinimus bei kitokią prievartą; padarant duomenų gavimo tvarkos pažeidimus, šie neteisėti duomenų rinkimo būdai nulėmė duomenų nepripažinimą įrodymais, o kuomet šie pažeidimai nebuvo laikomi esminiais bei duomenys buvo pripažinti įrodymais bei teismas grįsdamas savo nuosprendį, jais vadovavosi. Šie konkretūs teismų praktikos pavyzdžiai yra aptariami mokslo doktrinos, teisės aktų kontekste, darant įvairias išvalgas, išskiriant konkrečius reikalavimus, kurių pažeidimai yra besąlyginiai ir visais atvejais sukelia vienodas pasekmes – duomenų nepripažinimą įrodymais (neleistinumą), o kuomet reikalavimų pažeidimai yra toleruojami ir nesukelia duomenų neleistinumo pagrindų.

SUMMARY

The Criminal Code of the Republic of Lithuania embeds one of the requirements for admissibility of evidence, which provides that evidence can only be legally obtained details (Part 4 Article 20). However, both in legal doctrine and in case law this provision is not peremptory. It means that in some cases, the illegally obtained details may be recognized as evidence, but legal regulation of the Code of Criminal Procedure does not answer the question which of the violations shall not be considered as essential and not determining the inadmissibility of details (evidence).

This thesis analyses the case law of the Supreme Court of Lithuania, the European Court of Human Rights, and analyses various cases when these illegal methods of evidence collection determined the inadmissibility of details as evidence by violating the procedural principles and human rights, by using the violence, threat and other forms of coercion, and making violations of the details reception procedure. This thesis also analyses the cases when these violations were not considered as essential, details were recognized as evidence and the court followed them by supporting its sentence. These specific examples of case law are discussed in the context of scientific doctrine and legal acts by creating various insights and separating the specific requirements the violations of which are unconditional and lead to the same consequences in all cases – the non-recognition of details as evidence (inadmissibility), and when the violations of requirements are tolerated and does not cause the basis of details inadmissibility.